

WILLIAM SCOTT: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ADAM SMITH

Μετάφρασις : ΜΙΑ. ΓΚΟΛΕΜΗ

I. *Μερικαὶ ἀπόψεις τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Adam Smith*

Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργασιῶν ὀλοκλήρου τοῦ βίου τοῦ Adam Smith, πολλὰ στοιχεῖα ληφθέντα ἀπὸ τὰς πλέον ποικίλας πηγὰς συνεχωνεύθησαν. Ἐν ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι τὰ δεδομένα ἅτινα ἔλαβεν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν. Ἡ συνεισφορά αὕτη πολὺ ἀπέχουσα τοῦ νὰ εἶναι διακοσμητικὴ, συνιστᾷ ἕν οὐσιώδες καὶ θεμελιώδες στοιχεῖον εἰς τὴν ἐδραίωσιν διαφόρων βασικῶν του θέσεων. Μὲ τὴν ἐξάρεσιν τῶν Πλατωνιστῶν τοῦ Cambridge καὶ τοῦ Shaftesbury, οὗτος ὤφειλεν περισσότερα, διὰ τὰ *Ἠθικά του*, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἔμπνευσιν ἢ οἱ λοιποὶ Βρεττανοὶ ἠθικολόγοι. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ οἰκονομικά, ὄχι μόνον ὁ Καταμερισμὸς τῆς Ἑργασίας εὐρίσκεται εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ ἄλλους συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἐλευθέρου Ἐμπορίου ἐξαρτᾶται κατὰ μέγαν βαθμὸν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιρροήν. Τὸ δόγμα τοῦτο, ὅπως μὲ τὴν πρώτην αὐτοῦ μορφήν ἐσχηματίσθη εἰς τὸν νοῦν Adam Smith, ἐξειλίχθη συμπερασματικῶς ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ τί ἦτο φύσει, διαβάν διὰ μέσου τῶν Στοϊκῶν εἰς τὸν Νατουραλισμὸν τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀνακάλυψις τοῦ Adam Smith συνίσταται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον Ὡπωσδήποτε ὅμως, ἡσθάνθη ὅτι κάτι ἐζητεῖτο καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν συμπεράσματων του διὰ μιᾶς ἀποδείξεως βασισθεῖσης ἐπὶ ἐπαγωγῆς, ἀποδεικνύων πόσον ἡ κυβερνητικὴ ἐπέμβασις ἐπὶ τῆς βιομηχανίας ἦτο ὑπεύθυνος διὰ τὴν βραδείαν πρόοδον τοῦ «πλοῦτου» (1).

1) Μία δευτέρα ἐπαγωγικὴ ἀπόδειξις προσετέθη ἀργότερον, ἀλλὰ δὲν εἶναι σχετικὴ μὲ τὴν παρούσαν ἔρευναν. Βλ. SCOTT: Adam Smith as Student and Professor, σελ. 114.

Καίτοι: τυπικῶς ἡ ἔρευνα αὕτη ἄρχεται μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἱστορίαν, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, γρήγορα ἠσθάνθη διπλὴν δυσκολίαν διὰ τὰ φέρη εἰς πέρας τὸ ἀρχικόν του σχέδιον. Διὰ τὴν παλαιότεραν περίοδον αἱ πληροφορίαι του ἦσαν ἀτελεῖς καὶ συχνὰ προσεπάθει νὰ σχηματίσῃ εἰκόνα τῶν προηγουμένων καταστάσεων τὰς ὁποίας ἐσκιαγραφεῖ, ὅταν αὐταὶ δὲν ἐπροσδιόριζον τὰ ὑπ' οὐτοῦ περιγραφόμενα. Ὡς ἐκ τούτου εὗρεν πρόσφορον ἔδαφος εἰς τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς καὶ αὐτοὶ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν οἱ πλέον σημαντικοί, ὄχι μόνον διότι περιέγραφον καταστάσεις εἰς τὴν χώραν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ διότι παρείχον πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὴν ὁποίαν συχνὰ ἀνεφέρετο. Ὡς ἐκ τούτου, ὅσον ἀφορᾷ τὸ οὐσιώδες αὐτὸ τμήμα τῆς ἐργασίας τοῦ Adam Smith, αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιδράσεις ἦσαν ἀρκετὰ οὐσιώδεις καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν συνίστων ὄχι μόνον τὸ ἀρχικόν σημεῖον, ἀλλὰ τὴν ἑδραίωσιν τοῦ ὅλου.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Adam Smith κατέστη ἱκανὸς καὶ ἠντλησεν ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἔργον αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπὸ ὠρισμένα περιστατικὰ τῆς ζωῆς του. Ἐκτὸς τῆς φυσικῆς του ἰδιοφυίας, ἦτο ἱκανὸς νὰ εὕρῃσκαι εὐκαιρίας εἰς ὅ,τι ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως τυχαῖον, ἀπὸ τὰς ὁποίας καὶ ἐκαλλιιεργεῖτο. Ὅταν τὸ 1737 εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ἐπρόκειτο νὰ ὑπάγῃ εἰς ἓν Πανεπιστήμιον, ἡ γενομένη ἐκλογή ἐπρόκειτο νὰ ἔχῃ ἐπίδρασιν τινὰ ἐπὶ τῆς μορφῆς αὐτῆς τῆς ἐργασίας του. Ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη εἰς τὸ Kirkcaldy, ἓνα θαλάσσιον λιμένα εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Σκωτίας. Τὸ St. Andrews, τὸ ἀρχαιότερον σκωτικὸν πανεπιστήμιον, ἦτο πλησίον καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ εἶχε συγγενεῖς εἰς δύο ἄλλας πανεπιστημιακὰς πόλεις — τὸ Aberdeen καὶ τὸ Edinburgh. Ἐν τούτοις ἐστάλη εἰς τὸ Glasgow, τὸ πανεπιστήμιον τῆς Δύσεως. Τοῦτο ἦτο μία ἐπιτυχὴς ἐκλογή. Ὁ Tytler, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν καθηγητῆς εἰς τὸ Edinburgh καὶ ἀργότερα ἔγινε σκῶτος δικαστῆς, γράφων τὴν ζωὴν τοῦ Henry Home τοῦ Kames, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ὑπῆρξε σκῶτος δικαστῆς, σκιαγραφεῖ μὲ σκοτεινὰ χρώματα τὴν κατάστασιν τῆς κλασσικῆς μαθήσεως εἰς τὴν Σκωτίαν κατὰ τὴν διάρκειαν ὀλοκλήρου τοῦ 17ου καὶ τοῦ πρώτου τμήματος τοῦ 18ου αἰῶνος (*). Τὸ Glasgow ὁμως ἦτο μία ἐξαιρέσις. Κατὰ τῷ 1704 ὁ Alexander Dunlop ἐγένετο Καθηγητῆς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἐκράτησεν

2) A. F. Tytler : Memoirs of Henry Home of Komes, 18·7, I, .ελ. 5-8.

τὴν ἔδραν αὐτὴν ἐπὶ 42 ἔτη. Ἐπέτυχεν νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν ἀκόμη διὰ τὰ θέματα του.

Εἰς αὐτὸ μεγάλως ἐβοηθήθη ὅταν ὁ Francis Hutcheson—ὁ διδάσκαλος τοῦ Adam Smith—ἐγένετο καθηγητὴς τῆς Ἠθικῆς Φιλοσοφίας τῷ 1730. Διατηρεῖται ἓνα ἐνδιαφέρον ἐνθύμιον τῆς συνεργασίας τῶν λογίων αὐτῶν εἰς τὰς ἰδιογράφους σημειώσεις ἐπὶ ἐνὸς ἀντιτύπου τῆς ἐκδόσεως Froben περὶ Ἀριστοφάνους (1547), τὸ ὁποῖον προσεφέρθη ὑπὸ τοῦ τελευταίου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην τῷ 1733.

Ὁ Hutcheson ἤρχισεν τὴν Φιλοσοφικὴν του σταδιοδρομίαν διὰ τοῦ ἔργου του Inquiry into the Original of our Ideas of beauty and Virtue (1725), τὸ ἐξώφυλλον τοῦ ὁποῖου δηλοῖ ὅτι ἡ μονογραφή αὕτη «ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κόμητος τοῦ Shaftesbury». Ὁ Anthony Cooper, τρίτος Κόμης τοῦ Shaftesbury (1671—1713) εἰς τὸ «Characteristics» του, ἀνέπτυξε τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ συμμετρίας τῆς ζωῆς καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ὠραιότητος ἐν ἰδιαιτέρᾳ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἠθικὴν, ὡς τὴν ὠραιότητα τῆς ἀρετῆς (*). Ὑπῆρξε σύγχρονος τοῦ μεγάλου λογίου Richard Bentley, αἱ ἐργασίαι του ὁμοῦς δὲν ἀφεώρων τὴν ἐπιστημονικὴν μάθησιν ἀλλὰ τὴν ἐρμηνεῖαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ διοχέτευσις τῶν ἰδεῶν αὐτῶν διὰ τοῦ Hutcheson εἰς τὸν Adam Smith ἐπροπαρασκεύασε θαυμασιῶς μιαν μορφήν τῶν μελλοντικῶν του ἐργασιῶν.

Ὁ Adam Smith μετὰ παραμονὴν τριῶν ἐτῶν εἰς τὸ Glasgow, ἐπῆγεν εἰς τὸ Balliol College εἰς τὸ Oxford. Ἐκεῖ, ὡς ὁ βιογράφος του μάς λέγει, δαπανᾷ πολὺ χρόνον μεταφράζων τοὺς Κλασσικούς. Ἐπίσης μανθάνει πολλὰς περικοπὰς ἀπὸ στήθους καὶ μέχρι τέλους τοῦ βίου του ἠδύνατο νὰ τὰς ἀπαγγείλῃ εὐκόλως ἀπὸ μνήμης. Εἰς τὴν πραγματικότητα, αἱ δυνάμεις του, ὅσον ἀφορᾷ τὸ σημεῖον τοῦτο, ἦσαν τόσον μεγάλαι, ὥστε συχνὰ ἔγραφε τίτλους βιβλίων ἢ περικοπὰς ἀπὸ αὐτὰ χωρὶς ἐπαλήθευσιν, μὲ ἀποτέλεσμα ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἦτο ἀπολύτως σύμφωνον μὲ τὸ πρωτότυπον. Π.χ. εἰς τὸ «Wealth of Nations» του, ἀναφέρεται εἰς τὸν Κάτωνα τὸν Πρεσβύτερον ἐπὶ γεωργικῶν ζητημάτων (*). Εἰς τὸ προσχέδιον τῆς ἐργασίας

8) Scott : Francis Hutcheson, 1900, σελ. 31, 146—181.

4) *Ἐκδ. Cannan : Wealth of Nations, I, σελ. 151.

ταύτης ἀναφέρει τὸν Κικέρωνα ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ. Ὁ Λατῖνος δίδει τὴν ἔννοιαν ἐπακριβῶς, ἀλλὰ ἡ περικοπὴ τοῦ De Officiis εἶναι κάπως διαφορετικὴ⁵⁾.

II. Αἱ παραδόσεις ἐπὶ τῶν belles lettres.

Διὰ νὰ εὐρωμεν τὸ βᾶθρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθησαν αἱ οἰκονομικαὶ ἔρευναι τοῦ Adam Smith, ὀρθὸν εἶναι νὰ συγκεντρώσωμεν πᾶν ὅτι ἀλλαχοῦ ἐγράφη.

Ἡ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ Adam Smith ἀνάγεται εἰς τὰς παραδόσεις τὰς ὁποίας οὗτος ἔκαμεν εἰς τὸ Edinburg ἀπὸ τοῦ 1748 ἕως τὸ 1751. Αὗται περιελάμβανον τὰ belles lettres ἢ φιλολογικὴν κριτικὴν (ἴσως φιλοσοφίαν) καὶ Νομικὴν Ἐπιστήμην. Τὰ χειρόγραφα μέρους τριῶν παραδόσεων ἀνεκαλύφθησαν προσφάτως⁶⁾.

Τὸ ἓνα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἠθικὸν καὶ νομικὸν μέρος, τὰ ἄλλα εἶναι οἰκονομικά, σημαντικὸν δὲ μέρος αὐτῶν ἐνεσωματώθη εἰς τὸ Wealth of Nations. Τὸ χειρόγραφον τῶν φιλολογικῶν παραδόσεων κατεστράφη, ἀλλὰ μίαν γενικὴν περὶ τοῦ πνεύματός του ἰδέαν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀπὸ τὰς παραδόσεις ἐπὶ τῆς Ρητορικῆς (1783) τοῦ Hugh Blair (οὗτος ἔλαβεν πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν Adam Smith), ἀπὸ σημειώσεις σπουδαστῶν ποὺ τὸν ἤκουσαν καὶ ἀπὸ τὸ «Considerations on the First Formation of Languages»⁷⁾, τὸ ὁποῖον ἐπι-

5) Scott: Adam Smith, σελ. 356.

6) Τελευταίως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Glasgow.

7) Ἀνέκαθεν ὑπενίθητο, ὅτι τὸ Considerations concerning the first formations of Languages ἐτυπώθη διὰ πρώτην φορὰν ὅταν τὸ δοκίμιον τοῦτο ἐπισυνήφθη εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Theory of Moral Sentiments τοῦ 1767. Φαίνεται ὁμως ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶχαν οὕτω. Ἡ πρώτη ἐμφάνις ἐγένε εἰς ἓν φιλολογικὸν περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον: «The Philological Miscellany consisting of Select Essays from the memoirs of the Academy of Belles Lettres at Paris and other foreign Academies. Translated into English with original Pieces by the most Eminent writers of our own Country. Printed for the Editor and sold by T. Beckett and P. A. Dehondt, in the Strand 1761». Εἰς τὴν ἀγγελίαν τοῦ ἀνωνύμου ἐκδότου ἀναφέρεται, ὅτι ἀνέλαβε τὴν ἐργασίαν μόνος, ἐπὶ ἰδίῳις ἐξόδοις ὡς ἐκ τούτου ἡ συνέχισις αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὑποδοχῆς τῆς ὁποίας θὰ ἐτύγχανεν πρῶτος τόμος. Ἐὰν ἐνθαρρυνθῆ νὰ συνεχίσῃ ὁ δεύτερος τόμος θὰ ἐκδοθῆ τὸν προσεχῆ Ἰανουάριον καὶ κατόπιν εἰς τόμος ἀνά ἓξ μῆνας, ἕως ὅτου τὸ ὅλον σχέδιον συμπληρωθῆ. Προφανῶς ὁ ἐκδότης δὲν εὗρεν ἱκανὴν ὑποστήριξιν, διότι δεύτερος τόμος δὲν εἶδεν τὸ φῶς. Τὰ περισσώτερα τῶν δοκιμῶν μεταφράσθησαν

συνάφθη εις τὸ «Theory of Moral Sentiments». Ὅπως καὶ ὁ σύγχρονός του John Lawson (ὅστις παρέδιδεν ἐπὶ συναφῶν θεμάτων), οὕτω καὶ ὁ Adam Smith προετίμα τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων ἢ τὸ τῶν συγχρόνων του. Ὁ πλουραλιστὴς Lawson ἀποκλήσας τὴν ἔδραν τῆς Ρητορικῆς Erasmus Smith (ἥτις εἰς τὴν πραγματικότητα ἦτο ἔδρα ὕφους), προσέθεσεν αὐτὴν εἰς τὴν ἔδραν τῆς Θεολογίας τὴν ὁποίαν εἶχε πρὶν εἰς τὸ Trinity College τοῦ Dublin (*). Αἱ παραδόσεις του ἐπὶ τῶν προαναφερθέντων θεμάτων ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1758 καὶ ἔφθασαν τὴν τρίτην ἔκδοσιν τῷ 1760. Ἀναφερόμενος εἰς τοὺς Ἄγγλους συγγραφεῖς λέγει: «Τὸ κοινὸν εἶδος ἀφθονεῖ μὲ τὰ χονδροειδέστατα λάθη καὶ τοὺς βαρβαρισμούς. Οὔτε οἱ ἄριστοι ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπηλλαγμένοι λαθῶν». Καὶ ἐνῶ ὁ Shakespeare εἶχεν θαυμασίαν φαντασίαν, μεγαλοπρέπειαν σκέψεως καὶ μίαν καταπληκτικὴν ἐξουσίασιν τῶν παθῶν, «δὲν δυνάμεθα» λέγει, «εἰμὴ νὰ παρατηρήσωμεν καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν παράδοξόν του ἀνισότητά» (**). Μὲ τὴν αὐτὴν διάθεσιν αἱ Considerations τοῦ Adam Smith ἀναφέρονται μὲ ἔκφρασιν

ἀπὸ δημοσιεύσεως τῆς Ἀκαδημίας τῶν Belles Lettres. Περιλαμβάνουν δύο ἐπὶ τῶν Belles Lettres, ἕτερον ἐπὶ τοῦ «εἰάν οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν περισσότερον μορφωμένοι ἀπὸ τοὺς νεωτέρους», πέντε ἐπὶ θεμάτων σχετικῶν μὲ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ρώμης, δύο ἐπὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῆς Ἱστορίας καὶ δύο ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας. Κατόπιν ἔρχεται ἓν μέρος διηρημένον εἰς 18 τμήματα εἰς τὸ ὁποῖον φυσικὰ φαινόμενα διαφόρων εἰδῶν ἀναπτύσσονται μαζὺ μὲ μερικὰ κοινωνιολογικὰ ἔρωτήματα ὡς π.χ. «Ἡ τιμωρία τῶν ἐγκληματιῶν», «Κολλέγιον δι' ἄλλοδαπὰς Ἐπιστήμας» καὶ «Ἐρευναι πρὸς ἀπαγόρευσιν»—αὗται ἦσαν ἡ ἔρευνα τῆς Φιλοσοφικῆς λίθου, ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου καὶ τὸ ἀεικίνητον. Ἡ συλλογὴ περικοπῶν μὲ 5 δοκίμια, τὸ τρίτον καὶ προτελευταῖον τῶν ὁποίων εἶναι τὸ: Adam Smith: Considerations concerning the first formation of Languages (σελ. 440—479). Τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρεται, ὅτι ἐγένετο «ὑπὸ Adam Smith, καθηγητοῦ τῆς Ἠθικῆς Φιλοσοφίας εἰς Glasgow. Δημοσιεύεται διὰ πρώτην φοράν». Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀντιθέσεις πρὸς μεγάλα τμήματα τοῦ Wealth of Nations εἰς διαφόρους του ἐκδόσεις, δὲν ἔγιναν οὐσιώδεις ἀλλαγαὶ εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ Considerations μεταξὺ τοῦ 1761 καὶ τῆς τελευταίας διορθωμένης ἐκδόσεως τῆς Theory. Αἱ ὑπάρχουσαι εἶναι τυπογραφικαί. Εἰς τὴν παλαιότεραν μορφήν, μερικαὶ ἀπὸ τὰς λέξεις (τῶν ὁποίων ἡ προέλευσις συζητεῖται) δὲν εἶναι ἐκτυπωμένοι ἐν italique καθὼς ἦσαν αἱ ὑπόλοιποι. Τοῦτο διορθώθη. Κατ' ἀρχὰς οἱ γραμματικοὶ ὄροι ἐμφανίζονται μὲ κεφαλαῖα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἀντικατεστάθησαν εἰς τὴν Theory μὲ μικρά, ἐνῶ ἔγινε πλέον συγχρονισμένος ὁ συλλαβισμὸς μερικῶν λέξεων.

8) Ἡμερολόγιον τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Dublin διὰ τὸ 1877, σ. 207.

9) Jhon Lawsow: Lectures concerning Oratory, Dublin 1760, σ 85, 115.

τινα συμπαθείας πρὸς αὐτοὺς «τῶν ὁποίων ἡ ἔκφρασις σταθερῶς περιορίζεται ἀπὸ τὴν μακρυλογίαν καὶ τὴν μονοτονίαν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν» (10). Ὡς ἐκ τούτου, ἔλαβεν κλασσικούς συγγραφεῖς ὡς πρότυπά του, συγκρίνων αὐτοὺς μὲ χαρακτηριστικούς Ἕλληνας συγγραφεῖς. Συμφώνως μὲ ἓνα σπουδαστὴν του «προετίμα τὸ ὕφος καὶ τὴν σκέψιν μερικῶν ἀπὸ τοὺς καλλιτέρους ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς καὶ ἰδιαιτέρως τοὺς Θουκιδίδην, Πολύβιον κλπ.» (11). Εἰς τὸ Considerations τοῦ περιγράφει τὰ Ἑλληνικά ὡς «μίαν πολὺ ἀπλὴν γλῶσσαν, σχηματισθεῖσαν ἀπὸ τὰς προηγηθείσας πρωτογόνους διαλέκτους τῶν Σελλῶν καὶ Πελασγῶν, τῶν ἀξιοθαυμάστων αὐτῶν ἀγρίων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, καθὼς λέγεται, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατάγεται». Συνεχίζει, ἐφιστῶν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ σημείου, ὅτι ἡ γλῶσσα ἐσχηματίσθη ἀπὸ τριακοσίας ρίζας. Ἐκτοτε ἡ γλῶσσα ἐπεξετάθη διὰ συνθέσεως ἢ δημιουργίας παραγῶγων καὶ συμπεραίνει, ὅτι «διὰ τοῦτο αἱ κλίσεις τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ρημάτων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι αἱ πολυπλοκώτεραι οἰασθῆποτε ἄλλης Εὐρωπαϊκῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν γνωρίζω» (12). Ὡς παράδειγμα ἀναφέρει τὸν ἀριθμὸν τῶν καταλήξεων τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ρημάτων, προσθέτων, ὅτι αὗται «προσδίδουν μίαν γλαφυρότητα εἰς τὴν γλῶσσαν, τελείως ἄγνωστον εἰς τὰς ἰδικὰς μας καὶ μίαν ποικιλίαν ἄγνωστον εἰς οἰανδήποτε νεωτέραν γλῶσσαν». Ἐπίσης κάμνει νῦξιν περὶ τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, λέγων, ὅτι ἐπληροφορήθη ὅτι ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, «αἱ προθέσεις εἰσήχθησαν ἀντὶ τῶν ἀρχαίων κλίσεων» (13).

III. Ἠθικὴ Φιλοσοφία

Τὸ πρῶτον σημαντικὸν ἔργον τοῦ Adam Smith ἦτο τὸ «Theory of Moral Sentiments» (1759). Μὲ τὸ βιβλίον τοῦτο εὐρίσκονται εἰς συνάφειαν τὰ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐκδοθέντα «The History of Astronomy», the History of Ancient Physics and Metaphysics» καὶ

10) Συνημμένα εἰς τὴν Theory of Moral Sentiments, London (Bell) 1892, σελ. 538.

11) Scott: Adam Smith, σελ. 51.

12) Theory, σελ. 533.

13) Theory, σελ. 53.

«Imitative Arts». Δέν θά ἦταν ἄσκοπον νά εἰπωμεν, ὅτι οἰαδήποτε σοβαρά ἀσχολία μέ τήν Φιλοσοφίαν ἀναγκαστικῶς δημιουργεῖ ἀναφοράν εἰς τοὺς παλαιότερους διδασκάλους τοῦ θέματος καί πρέπει νά ἀναμένεται εὐρεία. Τοῦτο ἀποτελεῖ μέρος τῆς τεχνικῆς τῆς ἐρεύνης. Μέ τόν Adam Smith συνέβαινε καί κάτι ἐπί πλέον. Ἦτο πολὺ οἰκείος πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα. Οὕτω, μολονδτι ἀρκετάς φορές εἰς λεπτομερείας ἐπικρίνει βαθέως ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ τί εἶναι τὸ *πρόπον* καί εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ ἰδικοῦ του συστήματος πολλάκις ἀναφέρεται εἰς τὴν «εὐκοσμίαν» τῆς ἠθικῆς πράξεως. Ἐπίσης ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἐσχημάτησεν τὴν ἰδέαν τοῦ τί εἶναι τὸ *καλόν* καί δυνάμεθα νά παρατηρήσωμεν πόσον προσκεκολλημένος ἔμενεν εἰς τὰς πηγὰς του, μέ τὸ νά ζητᾶ ὠρισμένην αὐστηρότητα εἰς τὴν ὠραιότητα. Π. χ. μεγάλως προετίμα τὴν γλυπτικὴν ἀπὸ τὴν ζωγραφικὴν (14). Ἡ ἀφοσιώσις του αὐτῇ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἦτο ἐκεῖνη ἣτις ἐγελοιοποιήθη ἀπὸ τὸν Tiliari εἰς ἓνα σχέδιον διὰ μίαν ζυλογραφίαν τοῦ Boldrini, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Λασκόων καί οἱ περὶ αὐτὸν παρίστανται διὰ πιθήκων τοὺς ὁποίους ἔχουν περιπλέξει τὰ ἔρπετά τῆς μμήσεως (15).

Ὁ Gillies, ὁ μεταφραστὴς τῶν *Ἠθικῶν* καὶ *Πολιτικῶν* τοῦ Ἀριστοτέλους, ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ ἐξάρτησις τοῦ Adam Smith ἦτο μεγαλύτερας ἐκτάσεως, λέγων, ὅτι ἡ θεωρία τῶν Moral Sentiments δέν ἦτο εἰμὴ μία ἐπέκτασις τῶν ὅσων ὁ Πολύβιος ἔγραφεν (16). Ὁ Gillies, πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἰσχυρισμῶν του, ἀναφέρει ἓν χωρίον ὃς μετέφρασε τοῦτο ὁ Hampton. Ἐπειδὴ αἱ λέξεις ἔχουν ἀρκετὴν σημασία, τὸ κείμενον ὀφείλει ν' ἀναφερθῆ ὡς ὁ Gillies τὸ δίδει: «Ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο φύλλων, πρὸς τὴν ὁποίαν πάντες φυσικῶς ἀποκλίνουν, τέκνα γεννῶνται. Ὅταν οἰαδήποτε ἐξ αὐτῶν φθάνοντα εἰς ὄριμον ἡλικίαν, ἀντὶ ν' ἀνταποδώσουν τὴν ἀρμόζουσαν εὐγνωμοσύνην καὶ βοήθειαν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀνετράφησαν, ἀντιθέτως, προσπαθοῦν νά τοὺς βλάψουν διὰ λόγων ἢ πράξεων, εἶναι φανερόν ὅτι ἐκεῖνοι οἵτινες βλέπουν τὸ ἄδικον, ἔχοντες παρατηρήσει ἐπίσης πρὶν τὰς βασάνους καὶ τὰς προθύμους φροντίδας ἅτινας οἱ γονεῖς διὰ τὴν διατροφήν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν τέ-

14) Essays, 1795, σελ. 138.

15) Papillon : Graveur en Bois, 1766, σελ. 160—1.

16) Πολύβιος, V. 1, 6, 2—10.

κνων των υπέστησαν. πρέπει βιθέως νά προσεβλήθησαν και δυσαρ-
στήθησαν από την εξέλιξιν ταύτην. Διότι, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος μόνος
μεταξύ τῶν διαφόρων ζῶων εἶναι προικισμένος με τὴν δύναμιν τῆς
λογικῆς, δὲν δύναται ὡς τὰ ἄλλα ζῶα νά ἀντιπαρέλθῃ μίαν τοιαύ-
την πρᾶξιν με ἀδιαφορίαν· θὰ κάμῃ σκέψεις ἐπὶ τῶν ὄσων βλέπει
καὶ συγκρίνων τὸ μέλλον με τὸ παρὸν δὲ θὰ παραλείψῃ νά ἐκφράσῃ
τὴν ἀγανάκτησιν του διὰ τὴν ἄδικον ταύτην μεταχείρησιν, εἰς τὴν
ὁποίαν, ὡς προσορᾷ, δύνεται καὶ οὗτος νά ἐκτεθῆ ποτέ. Οὕτω πάλιν,
ὅταν εἰς συνετρέχῃ ὑπὸ ἐτέρου εἰς καιρὸν κινδύνου καὶ ἀντὶ ν' ἀν-
ταποδώσῃ εἰς τὸν εὐεργέτην του, προσπαθεῖ ἀνά πᾶσαν στιγμὴν νά
τὸν καταστρέψῃ ἢ νά τὸν πλήξῃ, εἶναι βέβαιον ὅτι ὅλοι πρέπει νά
ταραχθοῦν ἀπὸ τοιαύτην ἀγνωμωσύνην μέσω τῆς συμπαθείας πρὸς
τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ πλησίον των· καὶ ἀπὸ τὸν φόβον ἐπίσης ὅτι πα-
ρομοία περίπτωσις δυνατὸν νά συμβῆ καὶ εἰς αὐτούς. Καὶ ἐντεῦθεν δη-
μιουργεῖται εἰς τὸν νοῦν κάθε ἀνθρώπου μία ὠρισμένη *ιδέα* περὶ τῆς
φύσεως καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ καθήκοντος, εἰς τὸ ὁποῖον συνίστανται
ἀμφότερα — ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς δικαιοσύνης. Κατὰ τὸν αὐτὸν
τρόπον, ὁ ἄνθρωπος ὅστις ὁρᾶται κατὰ τὴν ὑπεράσπισιν ἄλλων, νά
ρίπτει πρῶτον τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν κάθε κίνδυνον καὶ ἀκόμη νά
ὑφίσταται τὴν μανίαν τῶν ἀγριωτέρων ζῶων, οὐδέποτε ἀποτυγχάνει
νά ἐπιτύχῃ τὰς θερμότερας ἐκδηλώσεις ἐπευφημίας· ἐνῶ ἐκεῖνος ὅστις
δεικνύει διαφορετικὴν διαγωγὴν, ἀκολουθεῖται ἀπὸ ψῆγον καὶ μοι-
φήν. Καὶ οὕτω οἱ ἄνθρωποι ἀρχίζουν νά διακρίνουν τὴν φύσιν πρα-
γμάτων ἐντίμων καὶ μικροπρεπῶν καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ διαφορὰ
μεταξύ των· καὶ ν' ἀντιλαμβάνονται ὅτι τὰ πρῶτα, ἐξ αἰτίας τῶν
πλεονεκτημάτων τὰ ὁποῖα τοὺς παρέχουν, εἶναι κατάλληλα διὰ θαυ-
μασμὸν καὶ μίμησιν καὶ τὰ δευτέρα δι' ἀποδοκιμασίαν καὶ ἀποφυ-
γὴν» (17, 18).

17) Jhon Gillies: Aristotle's Ethic, 2a ἐκδ., σελ. 302—3. Ὁ Dugald Ste-
wart ἀναφέρει τὸν Gillies εἰς τὴν προσηρητημένην σημείωσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ
Memoir τοῦ 1811 σελ. 125. (Αἱ προστεθεῖσαι σημειώσεις τῆς ἐκδόσεως ταύτης
σπανίως περιέχονται εἰς ἀνατυπώσεις τοῦ Memoir). Ἐκεῖ ἀναφέρει, ὅτι δὲν φαί-
νεται καὶ πολὺ ἀληθοφανῆς, ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Smith ἦτο δανεισμένη ἀπὸ τὸν
Πολύβιον.

18) Σημ. τ. Μ.—Τὸ πρωτότυπον ἔχει ὡς ἀκροῦθως: «πάντων γὰρ πρὸς τὰς
συνουσίας ὁρμώνων κατὰ φύσιν, ἐκ δὲ τούτων παιδοποιίας ἀποτελουμένης, ὅποτε
τις τῶν ἐκτραφέντων εἰς ἡλικίαν ἰκόμενος μὴ νέμοι χάριν μηδ' ἀμύνας τούτοις
οἷς ἐκτραφεῖν, ἀλλὰ που τούναντία κακῶς λέγει ἢ ὁρᾷν τούτους ἐγγχειροῖν, δηλον
ὡς δυσαρστεῖν καὶ προσκόπτειν εἰκὸς τοὺς συνόντας καὶ συνιδόντας τὴν γεγε-

Δὲν ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ὅτι ἡ τετάρτη πρότασις ἀρχίζουσα «οὕτω πάλιν» καὶ περιέχουσαν τὴν λέξιν «συμπάθεια», ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τοῦ Gillies· τὰ συμπεράσματά του ὁμῶς μόλις ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὸ πρωτότυπον· καὶ μὴν ὅταν πάλιν ἄτερος ὑπὸ θατέρου τυχῶν ἐπικουρίας ἢ βοηθείας ἐν τοῖς δεινοῖς μὴ νέμῃ τῷ σώσαντι χάριν, ἀλλὰ ποτε καὶ βλάπτειν ἐγχειρῇ τοῦτον, φανερόν ὡς εἰκὸς τῷ τοιοῦτῳ δυσαρεστεῖσθαι καὶ προσκόπτειν τοὺς εἰδόμενους συναζανακτοῦντας μὲν τῷ πέλας ἀναφέροντας δ' ἐφ' αὐτοὺς τὸ παραπλήσιον.

Περισσότερον σπουδαία εἶναι ἡ γενικὴ ἔννοια τοῦ χωρίου τούτου, ἣτις περισσότερον ἀφορᾷ τὸν La Rochefoucauld ἢ τὸν Smith. Ὁ Θεατὴς εἰς τὸν Πολύβιον εἶναι τελείως μεροληπτικός, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐκεῖνος εἰς τὸν Smith ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Ὁ Hume, ὀξυδερκής, διεῖδεν τὰς ἐννοίας αὐτάς καὶ καθὼς ὁ Bonard παρατηρεῖ, ἀναφέρει τὸ αὐτὸ χωρίον τῷ 1751 πρὸς ὑποστήριξιν τῆς Self - Love ("). Δηλαδή ὅκτῳ ἔτη πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Theory of Moral Sentiments ἔχοντες δὲ ὑπ' ὄψιν τὴν στενὴν σχέσιν ἣτις ὑφίστατο μεταξὺ τοῦ Hume καὶ τοῦ Smith, δύναται νὰ εὔστα-

νημένην ἐκ τῶν γεννησάντων ἐπιμέλειαν καὶ κακοῦ ἄθειας περὶ τὰ τέκνα καὶ τὴν τούτων θεραπείαν καὶ τροφήν. τοῦ γὰρ γένους τῶν ἀνθρώπων ταύτη διαφ' ὀντος τῶν ἄλλων ζώων, ἢ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λιγισμοῦ, φανερόν ὡς οὐκ εἰκὸς παρατρέχειν τὴν προειρημένην διαφορὰν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ' ἐπισημαίνεσθαι τὸ γινόμενον καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι, προορωμένους τὸ μέλλον καὶ συλλογιζομένους ὅτι τὸ παραπλήσιον ἐκάστοις αὐτῶν συγκυρήσει. καὶ μὴν ὅταν πάλιν ἄτερος ὑπὸ θατέρου τυχῶν ἐπικουρίας ἢ βοηθείας ἐν τοῖς δεινοῖς μὴ νέμῃ τῷ σώσαντι χάριν, ἀλλὰ ποτε καὶ βλάπτειν ἐγχειρῇ τοῦτον, φανερόν ὡς εἰκὸς τῷ τοιοῦτῳ δυσαρεστεῖσθαι καὶ προσκόπτειν τοὺς εἰδόμενους, συναζανακτοῦντας μὲν τῷ πέλας, ἀναφέροντας δ' ἐφ' αὐτοὺς τὸ παραπλήσιον. ἐξ' ὧν ὑπογίνεται τις ἔννοια παρ' ἐκάστῳ τῆς τοῦ καθήκοντος δυνάμεως καὶ θεωρίας· ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ τέλος δικαιοσύνης. ὁμοίως πάλιν ὅταν ἀμύνη μὲν τις πρὸ πάντων ἐν τοῖς δεινοῖς, ἴφιστηται δὲ καὶ μένῃ τὰς ἐπιφορὰς τῶν ἀλκιμωτάτων ζώων, εἰκὸς τὸν μὲν τοιοῦτον ὑπὸ τοῦ πλήθους ἐπισημασίας τυγχάνειν εὐνοϊκῆς καὶ προστατικῆς, τὸν δὲ τ' ἀναντία τούτῳ πράττοντα καταγνώσεως καὶ προσκοπῆς. ἐξ' οὗ πάλιν εὐλογον ὑπογίγνεσθαι τινα θεωρίαν παρὰ τοῖς πολλοῖς αἰσχροῦ καὶ καλοῦ καὶ τῆς τούτων πρὸς ἄλληλα διαφορᾶς, καὶ τὸ μὲν ζήλου καὶ μιμήσεως τυγχάνειν διὰ τὸ συμμέρον, τὸ δὲ φυγῆς. Πολύβιος, VI, 6, 2—10.

19) Bonard : Moral Sense. σελ. 182. Hume : Enquiry concerning the Principles of Morals. Green καὶ Gross, Hume's Essays, II σελ. 204.

θήση ή γνώμη, ότι ή προσοχή του Smith επί του προαναφερθέντος χωρίου εκινήθη είτε υπό του Hume προσωπικώς, είτε από τά έργα του. Έάν όπωσδήποτε ό Adam Smith έπηρρεάσθη καθόλου από τον Πολύβιον, πράγμα άμφίβολον, τουτο δέν ώφείλετο εις τον Hume, Αυτό καταφαίνεται από μίαν προσφάτως γενομένην ανακάλυψιν μέρους μίας των παραδόσεων τας όποιας έκαμεν εις Edinburg, ή όποία κατ' ίδιικήν του όμολογία, έγράφη πρό του 1749 (20). Τό έτος δηλαδή κατά τό θέρος του όποίου ό Hume επέστρεφεν από την Εύρώπην εις την Σκωτίαν. Κατά την περίοδον κατά την όποιαν ό Adam Smith εύρίσκετο εις Edinburg, ό Hume έζη εις Ninewells και σπανίως ήδύνατο νά έπισκεφθῆ την πρωτεύουσαν. Τό χειρόγραφον άποδεικνύει ότι κατά τον χρόνον που έγράφη, ό Adam Smith ειχε ήδη έπεξεργασθῆ τας κυρίας άρχάς της ήθικῆς του θεωρίας. Ούτω, συζητών την νομικήν ποινήν διά την ένοχήν ένός φύλακος όστις εύρέθη κοιμώμενος εις την θέσιν του, λέγει : «Τίποτε δέν είναι δικαιότερον του νά θυσιασθῆ τις χάριν της άσφαλείας χιλιάδων. Άλλά προσβλέπομεν εις την τιμωρίαν αυτήν υπό τό αυτό φώς, υπό τό όποιον βλέπομεν την τιμωρίαν ένός άγνώμονος δολοφόνου ή πατροκτόνου ; Η καρδιά μας επικροτεῖ μέ την αυτήν ζέσιν άμφοτέρας τας περιπτώσεις ; Βλέπομεν εις τό πρόσωπον του ένός εν άτυχές θυμα, τό όποιον πράγματι πρέπει νά θυσιασθῆ χάριν του συμφέροντος των πολλών, αλλά τουτον αι καρδίαι μας θά ἦσαν εύτυχείς νά λυτρώσουν και λυπούμεθα μόνον διότι τά συμφέροντα του όλου εναντιούνται εις τουτο». Εις τό χωριον τουτο, ή ιδέα της συμπαθείας καιτοι δέν άνοφέρεται ρητώς, σαφώς ύποδηλοῦται. Εις τό τέλος του δοκουμένου τουτου «εν άμερόληπτον πρόσωπον» τοποθετείται ως διαιτητής. «Ό δικαστής ύπόσχηται ν' άκούση όλα τά παράπονα δι' άδικίας, νά έρευνήση έπιμελώς τά περιστατικά άτινα αίτῶνται άμφοτέρα τά μέρη και νά παράσχη την Ικανοποίησιν αυτήν ἦτις εις ολονδήποτε άμερόληπτον πρόσωπον θά έφαινετο δικαία και ίση». Η περικοπή αυτή τελειώνει μέ μίαν πρότασιν ἦτις έχει σημασίαν ως αναφέρουσα την «Theory of Moral Sentiments», μολονότι τό υπό τον άνωτέρω τίτλον βιβλίον δέν έδημοσιεύθη ειμή δεκα έτη βραδύτερον (21). «Οί κανόνες οἴτινες άρμόζουσι εις τας φυσικάς άρχάς

20) Τό χειρόγραφον τουτο εύρίσκειται σήμεραν εις την Πανεπιστημιακήν Βιβλιοθήκην του Glasgow. Τά της εύρέσεως και τά του πνεύματος των τμημάτων των παραδόσεων του Edinburg εις Scott : Adam Smith, σελ. 57—59.

21) Ό Eckstein μνημονεύει, ότι ό Adam Smith δυνατόν νά έπηρρεάσθη

της Δικαιοσύνης ἢ εἰς τὴν ἀναλογίαν τῶν συναισθημάτων αὐτῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὰ αἰσθήματα ἡμῶν ἔχουν ἐδραιωθεῖ ἐπὶ τῆς γνώμης ὅτι ταῦτα ὀφείλουν νὰ ρυθμισθοῦν, συνιστοῦν ὅτι καλεῖται φυσικὸν Δίκαιον ἢ Θεωρία τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ Δικαίου καὶ ἓνα οὐσιωδέστατον τμῆμα τῆς Theory of Moral Sentiments (Θεωρίας τῶν Ἠθικῶν Συναισθημάτων). Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν θὰ προβῶ εἰς ἀνάλυσιν τῶν ἀνωτέρω, προτιθέμενος εἰς τὸ μέλλον ν' ἀσχοληθῶ ἰδιαιτέρως μὲ τὸ θέμα τοῦτο». Ἡ πρότασις αὕτη δεικνύει, ὅτι ὁ Adam Smith ἀπέβλεπεν εἰς τὰς ἐρεῦνας του περὶ τὰ Ἠθικά, Νομικὴν καὶ Πολιτικὴν Οἰκονομίαν ὡς εἰς ἓν σύνολον, εἰς τὸ ὁποῖον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἔδωκεν τὸν τίτλον «The theory of Moral Sentiments». Ἀργότερον μετεβίβασεν τὸν τίτλον αὐτὸν εἰς τὸ ἠθικὸν μέρος μόνον. Κατόπιν ἀπεχώρησε τὸ οἰκονομικὸν τμῆμα, τὸ ὁποῖον ἐπρωτίθετο νὰ ἐκδώσῃ περὶ τὸ 1764—5 καὶ τὸ ὁποῖον εἰς τὴν πραγματικότητά ἐνεφανίσθη ὡς τὸ «Wealth of Nations».

Περὶ τοῦ τελευταίου—νομικοῦ—μέρους, παρεμείναντος ἀνεκδόκτου, ὑπάρχει ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τῆς Theory, ἣτις εἶδεν τὸ φῶς κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου του (1790), σὰν μίᾶ ἀνεκπλήρωτος ὑπόσχεσις.

Ἡ κυρία πηγὴ τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς τοῦ Adam Smith δέον ν' ἀνευρεθῇ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσωπικότητα. Ὁ χαρακτήρ του ἦτο ὑπέροχος, εἰς τὸν τύπον τῆς συμπαθείας ὅστις περιεγράφη εἰς τὴν Theory του. Δι' αὐτὸν ἡ Ἀρετὴ δὲν ἦτο τόσο πολὺ μίᾶ ἰδέα, ἀλλὰ κάτι ἀνθρωπόμορφον, τὸ ὁποῖον ἀνευρίσκεται εἰς ἄτομα καὶ γενικοποιεῖται παρ' αὐτῶν. Συμφώνως μὲ τὴν βᾶσιν ταύτην, ὁ Smith δυνατὸν νὰ παρετήρησε πολλὰ τὰ ὁποῖα ἐπεβεβαίωσεν δι' ἀμφοτέρων—τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς νεωτέρας φιλολογίας. Δύνανται ν' ἀναφερθοῦν δύο παραδείγματα, ἕκαστον δι' εἰδικὸν σκοπὸν, προερχόμενα ἀπὸ συγγραφεῖς τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὰς παραδόσεις του εἰς Edinburg. Ὁ εἰς ἕξ αὐτῶν ἦτο ὁ Πλούτουρχος, ὅστις εἰς τὰς εἰσα-

εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ τίτλου τούτου ἀπὸ τῆς Theories des Sentiments agréables où après avoir indiqué les règles que la nature suit dans la distribution du plaisir on établit les principes de la Théologie naturelle et ceux de la Philosophie morale τοῦ Louis Jean Ἐπισκόπου τοῦ Pouilly. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1736 καὶ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον τῷ 1749. Ὁ Adam Smith τὴν ἀνέφερεν εἰς τὸ ἄρθρον εἰς τὴν Edinburg Review τῷ 1755 Theorie des Ethischen Gefühle. σελ. XXVII.

γωγάς του εις τούς βίους τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Τιμολέοντος ἐξηγεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐργασίας του. Εἶναι ἡ σκέψις ἥτις μεταγενεστέρως ἐξεφράσθη ὑπὸ τοῦ Longfellow :

Lives of great men all remind us
We can make our lives sublime

Ὁ Πλούταρχος προάγει τὴν ἰδέαν του δίδων μίαν ψυχολογικὴν δικαιολόγησίν της. Ἡ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψις, οὕσα παθητικὴ, εἶναι ὑποκείμενον τῶν ἐντυπώσεων αἵτινες ἐπιδρῶν ἐπ' αὐτῆς. Ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς σκέψεως καὶ τῆς φαντασίας, ὁ νοῦς ἔχει μίαν δύναμιν νὰ κατευθύνῃ τὴν ἐνέργειάν του ὡς ἐπιθυμεῖ. Μεταξὺ ὄλων τῶν δυνατῶν στόχων τῆς δράσεως του εἶναι μερικοὶ οἵτινες τὸν ἐξυψώνουν καὶ οἵτινες, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, προκαλοῦν εὐχαρίστησιν εἰς τὸν θεώμενον αὐτοὺς καὶ διεγείρουν μίαν ἐπιθυμίαν πρὸς μίμησιν. Εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν ἀνήκει καὶ ἡ Ἄρετή. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ ἰδέα εἰς τὸν Πλούταρχον, νὰ δημιουργήσῃ ὑπέρτατα παραδείγματα αὐτῆς εἰς τούς βίους αὐτῶν οἱ ὅποιοι δικαίως εἶχον δοξασθῆ. Καὶ ἐπὶ σκοπῷ ἀντιπαραβολῆς, ν' ἀναφέρῃ ἄλλοις οἵτινες ἔσφαλον εἰς μεγαλύτερον ἢ μικρότερον βαθμόν. Αἱ ἀκόλουθοι προτάσεις ἀποτελοῦν παραδείγματα τῶν ἀνωτέρω σκέψεων του : « . . . τῇ μὲν γὰρ αἰσθήσει κατὰ πάθος τῆς πληγῆς ἀντιλαμβανομένη τῶν προστυχανόντων ἴσως ἀνάγκη πᾶν τὸ φαινόμενον, ἂν τε χρῆσιμον ἂν τ' ἄχρηστον ἦ, θεωρεῖν, τῷ νῶ δ' ἕκαστος εἰ βούλοιο χρῆσθαι, καὶ τρέπειν ἑαυτὸν ἀεὶ καὶ μεταβάλλειν ῥῆστα πρὸς τὸ δοκοῦν πέφυκεν, ὥστε χρῆ διώκειν τὸ βέλτιστον, ἵνα μὴ θεωρῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ τρέφεται τῷ θεωρεῖν . . . ταῦτα δέ ἐστιν ἐν τοῖς ἐπ' ἀρετῆς ἔργοις, ἃ καὶ ζῆλόν τινα καὶ προθυμίαν ἀγωγὸν εἰς μίμησιν ἐμποιεῖ τοῖς ἱστορήσασιν . . . ὅθεν οὐδ' ὠφελεῖ τὰ τοιαῦτα τοὺς θεωμένους, πρὸς ἃ μιμητικὸς οὐ γίνεται ζῆλος οὐδὲ ἀνάδοσις κινουσα προθυμίαν καὶ ἀφορμὴν ἐπὶ τὴν ἐξομείωσιν, ἀλλ' ἡ γε ἀρετὴ ταῖς πράξεσιν εὐθύς οὕτω διατίθησιν, ὥστε ἅμα θαυμάζεσθαι τὰ ἔργα καὶ ζηλοῦσθαι τοὺς ἐργασμένους⁽²²⁾.

Ἡ τέρψις τοῦ Πλουτάρχου κατὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν εὐγενῶν πράξεων, ὅταν ἀναλυθῆ, προϋποθέτει τὴν «συμπάθειαν» τοῦ Adam Smith, ὅχι ὁμως εἰς τοιαύτην ἔκτασιν ὥστε νὰ δικαιολογηθῆ τὸ λεγόμενον, ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Theory of Moral Sentiments

22) Πλούταρχος : Περικλῆς I, 2, 3, 4, II, 2.

ἦτο δανεισμένον ἀπὸ τὸν "Ἑλληνα συγγραφέα. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς θεωρίας του, δὲν φαίνεται ὅτι ὁ Adam Smith ἐπηρέασθη ἀπὸ τὸν Πλούταρχον, εἴτε κατ' εὐθείαν εἴτε μέσῳ τοῦ Κικέρωνος. Καὶ διὰ τὰ ἀναφέρωμεν μίαν μόνον περικοπὴν : «Ὅταν ἀναγιγνώσκωμεν μίαν ἱστορίαν περιλαμβάνουσαν πράξεις διαυγοῦς καὶ εὐεργετικοῦ νοῦ, μὲ πόσον πάθος εἰσερχόμεθα εἰς τοιαύτας σκιαγραφῆσεις. Πόσον ἀναζωογονούμεθα ἀπὸ τὴν ἐμπνευσμένην μεγαλοψυχίαν ἣτις τὰς κατευθύνει! Πόσον εἴμεθα εὐτυχεῖς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν των! Πόσον λυπημένοι ὅταν διαψεύδονται! Διὰ τῆς φαντασίας γινόμεθα τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποῖου αἱ πράξεις μας ἀναπαρίστανται μεταφέρομεν διὰ τῆς φαντασίας τοὺς ἑαυτοὺς μας εἰς τὰς σκηνὰς τῶν μεμακρυσμένων καὶ λησμονημένων αὐτῶν περιπετειῶν καὶ φανταζόμεθα τοὺς ἑαυτοὺς μας εἰς τὸν ρόλον ἑνὸς Σκιπίωνος ἢ ἑνὸς Καμίλλου, ἑνὸς Τιμολέοντος ἢ ἑνὸς Ἀριστείδου» (23).

Ἄλλοτε συγγραφεὺς τὸν ὁποῖον ὁ Adam Smith ἐχρησιμοποιεῖ διὰ νὰ διακοσμήῃ τὰς παραδόσεις του εἰς Edinburg καὶ Glasgow ἦτο ὁ Addison καὶ οἱ συνεργάται του εἰς τὸν Spectator (24). Τὸ πλέον σημαντικὸν χωρίον τὸ ὁποῖον δυνατὸν νὰ τὸν ἐπηρέασε, περιέχεται εἰς τὴν ἀφιερωτικὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῶν συλλεχθέντων Essays. Εἶναι ὑπογεγραμμένον «Spectator» καὶ ἀπευθύνεται εἰς τὸν λόρδον Sommers. Ἀρχεται ὡς ἑξῆς : «Λόρδε μου, δὲν θὰ ἔπαιζα τὸν ρόλον ἑνὸς ἀμερολήπτου θεατοῦ, ἐὰν ἀφιέρωνα τὰ ἀκολουθοῦντα φύλλα εἰς ἕνα ὅστις δὲν εἶναι ἀπὸ τὰς πλέον τελείας καὶ ἀνεγνωρισμένης ἀξίας» (25). Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα : «Τότε θὰ ἐπεριφρονούσαμεν τοὺς Ἑπαίνους, ὅταν παύῃμε νὰ εἴμεθα ἄξιοι δι' αὐτούς. Ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσιν μας δύο δημηγορίας τοῦ Τουλίου καὶ τοῦ Πλινίου ἀπευθυνθείσας εἰς τοὺς μεγαλυτέρους καὶ καλυτέρους Ἡγεμόνας δλων τῶν *Ρωμαίων* Ἀυτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι ἀναμφιβόλως ἤκουσαν μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἱκανοποίησιν, ὅτι καὶ τὰ πλέον ἀδιάφορα πρόσωπα καὶ εἰς τοιαύτην Χρονικὴν Ἀπόστασιν δὲν δύνανται ν' ἀναγνώσουν ἄνευ θαυμασμοῦ» (26). Παρομοίως γράφει ὁ Steele : «Δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ παρατηρήσωμεν μίαν Εὐχαρίστησιν νὰ δημιουρ-

23) Theory of Moral Sentiments, London 1892, σελ. 105.

24) Scott : Adam Smith, σελ. 51.

25) The Spectator (Everyman' Lib.) I, σελ. 1.

26) Spectator, No 467, VI, σελ. 259.

γείται εις τήν ψυχὴν μας, εις τήν θέαν καὶ τήν ἀκοὴν μιᾶς γενναίας πράξεως, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν ἐνδιαφερόμεθα διόλου» (27).

Τὰ ἀνωτέρω χωρία ὑποδηλοῦν εἰς ἕκτασιν τινα τὸν Ἄμερόληπτον θεατὴν. Ἄλλα φανερώουσι τὴν «συμπάθειαν». «Ἐκεῖνοι οἵτινες διαβιοῦν εἰς τὴν Σουνοικίαν τῶν καλῶν παροδειγμάτων, φεύγουν εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν οἰουδήποτε εἰδεχθοῦς... Οὕτως, ὥστε ἄγναι καὶ ἀμόλυντοι σκέψεις φυσικῶς ὑποβάλλονται εἰς τὸν Νοῦν ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ τὰ ὁποῖα αἰωνίως μᾶς περιβάλλουν καὶ εἶναι ὠραῖα καὶ καλλιπρεπῆ εἰς τὸ εἶδος των» (28).

Τέλος, ὁ Addison ἀναπτύσσων τὴν σκέψιν τοῦ Πλάτωνος καὶ Κικέρωνος γράφει: «ἀγαπῶμεν ἕναν Ἐνάρετον Ἄνθρωπον ὅστις ζῆ εἰς τὰ πλέον ἀπομεμακρυσμένα τμήματα τῆς Γῆς, μολονότι εἶναι τελειῶς ἀδύνατον νὰ μᾶς φθάσῃ ἡ Ἄρετή του καὶ νὰ εὐεργετηθῶμεν παρ' αὐτῆς· δυνατὸν ἕνας ὁ ὁποῖος ἀπέθανε πρὸ πολλῶν χρόνων νὰ δημιουργήσῃ εἰς τὸν νοῦν μας μίαν μυστικὴν Ἀγάπην καὶ Ἐκτίμησιν δι' αὐτόν, ὅταν διαβάσωμεν τὴν Ἱστορίαν του· ἀκόμη καὶ ἕνας ὅστις ὑπῆρξεν ἐχθρὸς τῆς χώρας μας ὅταν ἐπρονόησεν οἱ πόλεμοι του νὰ διέπονται ἀπὸ Δικαιοσύνην καὶ Ἀνθρωπισμόν» (29).

Ἡ ἐρμηνεία καὶ αἱ σκέψεις τοῦ Adam Smith ἐπὶ τῶν ἀπόψεων τῶν θεμελιωτῶν τῆς Φιλοσοφίας εἶναι συχνὰ ὑποβλητικαὶ καὶ χαρακτηριστικαί. Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς πολλὰ πράγματα πρωτότυπος, προσεπάθησεν νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς ἅπαντα. Ἐκ τῆς προσοχῆς τὴν ὁποῖαν ὁ Adam Smith ἐπέστησεν εἰς τὸ τί ἦτο φύσει, φαίνεται ὅτι εἶχεν ὑψηλὴν ἰδέαν διὰ τοὺς Στωϊκοὺς, τοὺς ὁποῖους ἐχαρακτηρίζεν ὡς «τοὺς πλέον θρησκευτικοὺς ἐκ τῶν Ἑλλήνων Φιλοσόφων». Τῷ 1880 ἐπωλήθη εἰς Edinburg καὶ ἀκολούθως εἰς London ἕν χειρόγραφον τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι ἦτο αὐτόγραφον τοῦ Adam Smith, γραφὸν μεταξὺ 1753 καὶ 1757, ὑπὸ τὸν τίτλον «Σκέψεις ἐπὶ τῶν Epistles τοῦ Σενέκα, γραγεῖσαι ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῶν Στωϊκῶν» (30). Τὰ ἀφορῶντα ὅμως τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι ἄγνωστα. Ὁ Χρῦσιππος ἀποκαλεῖται «εἰς ἀπλοῦς διαλεκτικὸς σχολαστικὸς χωρὶς οὐδεμίαν φιλοκαλίαν ἢ χάριν» (31).

27) Spectator No 230, III, σελ. 228.

28) Spectator No 631, VIII, σελ. 247.

29) Spectator No 243, III, σελ. 277· πρβλ. ἐπίσης No 191 καὶ Κικέρων De officiis, I, V.

30) H. Higgs: Bibliography of Economics, 1751—1775 No 410.

31) Theory, σελ. 425.

Ἡ ἀντίληψις ὅτι αἱ βάσανοι τὰς ὁποίας τὰ ἄτομα ὑφίστανται εἶναι ἐσχεδιασμένοι διὰ τὸ καλὸν τοῦ συνόλου εἶναι μία ὑπέροχος θεωρία ἐν τῇ δυστυχίᾳ τὴν ὁποίαν κακῶς ἐχειρίσθησαν οἱ Στωϊκοὶ «ὡς τὴν μεγαλυτέραν ὑπόθεσιν καὶ θεωρίαν τῆς ζωῆς μας»⁽³²⁾. Συμψώνως μὲ τὴν ἀποψιν ταύτην «ἡ ζωὴ θὰ ἔδει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ἐν παίγνιον μεγάλης ἐπιδεξιότητος, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως, ὅπως δὴποτε, ὑπάρχει ἐν κρᾶμμα ἐλπίδος». Ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι «ἐν ἀπλοῦν ἄνευ μεγάλης ἀξίας στοίχημα, ἕνα γεγονὸς ἄσημον ὥστε νὰ κινήσῃ οἰανδὴποτε ἀγωνιώδη φροντίδα. Ἡ μόνης μας φροντίς θὰ ὤφειλεν νὰ εἶναι ὄχι περὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ στοίχημα ἀλλὰ περὶ τῶν τιμῶν μεθόδων παιξίματος»⁽³³⁾. Πολλὰ ἀπὸ τὰ αἰτήματά του ἠθικῶν ἀρχῶν εἶναι ἐνδιαφέροντα. Τ' ἀκόλουθα δύνανται ν' ἀναφερθοῦν. Ἐνῶ ἡ πρᾶξις ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου καὶ τοῦ θυμοῦ εἶναι εὐγενής, τὸ ἀντίθετον συμβαίνει ὅταν εἶναι τὸ προσωπεῖον διὰ μελλοντικὴν ἐκδίκησιν. Ὁ Κικέρων, ὅπως δὴποτε, ἀναφέρεται ὡς σκεπτόμενος τὴν ἀνωτέρω ἀποψιν εἰς τὰς περιπτώσεις τοῦ Ὀδυσσέως, Θεμιστοκλέους καὶ Λυσσάνδρου⁽³⁴⁾. Ὅτι ἡ ὑπερηφάνεια θὰ ὑποστῇ κατάρρευσιν παραδειγματίζεται μετὰξὺ ἄλλων περιπτώσεων μὲ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι «δὲν διεκρίθησαν περισσώτερον διὰ τὴν μεγάλην τῶν ἀξίαν ἢ διὰ ἕνα βαθμὸν ἀλαζωνείας καὶ αὐτοθαυμασμοῦ, ὅστις εὐρίσκεται ἐν δυσαναλογίᾳ ἀκόμη καὶ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν μεγάλην τῶν ἀξίαν». Ὁ βαθμὸς οὗτος φθάνει μέχρις «ἐνός βαθμοῦ ματαιοδοξίας ὅστις ἐγγίζει τὰ ὄρια τῆς παραφροσύνης»⁽³⁵⁾. Εἰς ἕτερον μέρος σκιαγραφεῖ μὲ μελανὰ χρώματα τὴν ὑποψίαν τὴν ὁποίαν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν διὰ τοὺς καλυτέρους τοῦ φίλους, τὸν φόνον τοῦ Κλείτου, τοῦ Καλλισθένους καὶ τοῦ Παρμενίωνος, τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν δουλοπρεπῆ χαμέρπειαν τῶν κολάκων καὶ εἰς τὸ τέλος ὄλων αὐτῶν, «ὅτι αὐτοὶ τοὺς ὁποίους ἀφῆκεν ὀπίσω του ἐν δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ διένειμον τὴν αὐτοκρατορίαν μετὰξὺ τῶν καὶ ἀφοῦ οὕτω ἐστέρησαν τὴν οἰκογένειάν του καὶ τοὺς συγγενεῖς του ἀπὸ τὴν κληρονομίαν τῶν, ἐθανάτωσαν τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλον κάθε ἐπιζῶν ἄτομον ἐξ αὐτῶν εἴτε ἄρρεν εἴτε θῆλυ»⁽³⁶⁾.

32) Theory, σελ. 425.

33) Theory, σελ. 409.

34) Theory, σελ. 410.

35) Theory, σελ. 368.

36) Theory, σελ. 373—3.

IV. Νομική 'Επιστήμη

Ἀπομένει τώρα ἡ ἐργασία τοῦ Adam Smith ἐπὶ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία περιγράφεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἰς τὰς Glasgow Lectures (αἱ ὁποῖαι ἐτυπώθησαν τὸ 1896) καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας προήλθεν τὸ Wealth of Nation. Ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου ἀποτελουμένου ἐκ 280 περίπου τυπωμένων σελίδων, τὸ οἰκονομικὸν μέρος συνιστᾷ σχεδὸν τὰ δύο πέμπτα τοῦ ἔργου. Τὸ ὑπόλοιπον ἐδόθη ὑπὸ μορφήν παραδόσεων εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς νομικῆς εἰς Edinburg καὶ ἦτο μία προσπάθεια νὰ σκιαγραφῆσθῃ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Δικαίου ἐν σχέσει πρὸς τὸ Φυσικὸν Δίκαιον, Θετικὸν Δίκαιον καὶ Διεθνὲς Δίκαιον. Ὑπάρχουν πολλαὶ περιπτώσεις ὅπου ἐχρησιμοποιήθησαν χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν καὶ τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὸ Wealth of Nations. Ἡ ἀναφορὰ ὁμοίως εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα δύναται ν' ἀναβληθῆῃ μέχρις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐπομένου τμήματος. Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι κάτι ποικίλου χαρακτῆρος. Μερικὰ ἀναφέρονται εἰς τὸ Ἑλληνικὸν νομικὸν σύστημα, ὡς π. χ. εἰς τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος οἵτινες ἐκέλευον ὅτι οὐδὲν πρόσωπον ἐκ τῶν τεσσάρων κατωτέρων τάξεων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι διηροῦντο, ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆῃ δι' ἀξίωμα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν συγγένειαν ἐξ ἀγχιστείας ὡς ἐπηρεάζουσαν τὸν γάμον, ἀναφέρεται ἡ περίπτωσις τοῦ Κίμωνος καὶ τῆς ἑτεροθαλοῦς αὐτοῦ ἀδελφῆς Ἑλπινίκης (37). Οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ οἵτινες ἐδημιούργησαν τὰ θεμέλια τοῦ νομικοῦ συστήματος ἀμυδρῶς ἐξετάζονται. Ὁ ἀρχικὸς ὀλιγαρχικὸς χαρακτῆρ τῶν πρώτων δημοκρατιῶν ἀναφέρεται ὅταν τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν ἐξευλιχθῆ εἰς δημοκρατικὸν καὶ αἱ ἀποικίαι των συνεστήθησαν βάσει τοῦ προτύπου αὐτοῦ. Αὗται τῆς Σπάρτης ἦσαν ἀριστοκρατικαὶ (38). Αἱ Εὐρωπαϊκαὶ συμμαχίαι, ἔχουσαι ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος σχηματῖσαι Συμβούλιον πρέσβων, παραβάλλονται πρὸς τὰς Ἀμφικτυονίας (39). Ἀναφέρεται ἡ ὀργὴ τοῦ Μενελάου ἐναντίον τοῦ Πάριδος, ὀφειλομένη ὄχι εἰς τὴν διαφθοράν ἀλλὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς Ἑλένης, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ δανεισμὸς τῶν συζύγων εἰς τὴν Σπάρτην, ὡς παραδείγματα «τῆς μεγίστης ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν» (40). Εἰς τὴν History of England τοῦ

37) Glasgow Lectures, σελ. 88.

38) Glasgow Lectures, σελ. 24, 30.

39) Glasgow Lectures, σελ. 299.

40) Glasgow Lectures, σελ. 75.

Ημῖς περιγράφεται συνωμοσία γενομένη παρά τινος ὀνόματι Sindercome διὰ τὴν δολοφονία τοῦ Oliver Cromwell. Ἴσως τὸ γεγονός τοῦτο νὰ ἔδωσεν ἀφορμὴν νὰ γραφῇ τὸ ἀκόλουθον χωρίον, τὸ ὁποῖον ὑπέστη τὰ πάνδεινα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ γραφέως. «Συμφώνως μὲ τὰς σημερινὰς μας ἰδέας ἡ δολοφονία τοῦ Oliver Cromwell εἶναι (; θὰ ἦτο) πλεον ἢ ἐπαίσχυντος. Ὅπωςδήποτε ὁμως θὰ ἐνεφανίζετο, ἀφοῦ αἱ δημοκρατίαι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης ἐδημιούργησαν τὴν συνήθειαν ταύτην» (41).

Υ. Πολιτικὴ Οἰκονομία

Ἡ χρησιμοποίησις τῆς κλασσικῆς φιλολογίας εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Adam Smith γραφέντα, ἥτις μέχρι τῶρα ἀνεπτύχθη, μολονότι ἐνδιαφέρουσα, ἔχει χαρακτηῖρα τινὰ μεμονωμένων. Εἰς τὰς παραδόσεις ἐπὶ τῶν belles Lettres θὰ ἀνεμένετο ἀπὸ ἕναν συγγραφέα τῆς ἐποχῆς τοῦ Adam Smith εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀντεπροσώπευεν ἕνα ἀπὸ τὰ μέσα τῆς τέχνης του καὶ εἰς τὴν Νομικὴν προσέθετεν κομψότητα. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ οἰκονομικὸν μέρος, ἀπετέλει ἕν σημαντικὸν μέρος τῆς ὅλης ἀναπτύξεως. Ἡ κλασσικὴ φιλολογία, μολονότι κατεσπαρμένη εἰς τὸ ἔργον του, σχηματίζει ἕνα δεῖγμα ἢ μίαν εἰκόνα ὅταν ληθῆ ὑπ' ὄψιν ὡς ἕν σύνολον. Πρῶτον, ἡ ἀνάπτυξις ἢ περιέχουσα τὸν Καταμερισμὸν τῆς Ἐργασίας θὰ ἐπερρωνόετο ἔαν ἡ ἱστορία μίας χώρας ἠδύνατο νὰ μεταβῇ ἀπὸ μίαν κατάστασιν ἀδιαφοροποιήτου ἔργασίας εἰς μίαν τοιαύτην ἐξειδικεύσεως· δεικνύεται δὲ ὅτι οὗτος μεγάλως αὐξάνει εἰς περιπτώσιν πλοῦτου. Τοῦτο φαίνεται συμβανόν εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἥτις κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τρωικοῦ Πολέμου ἐφαίνετο «ὅτι μόλις εἶχεν ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ ποιμενικὸν στάδιον καὶ δὲν εἶχεν πολὺ προοδεύσει πέραν τούτου».

Ἐν τῷ μεταξῦ, ἡ Αὐτοκρατορία εἶχεν περιέλθει εἰς κατάστασιν «πλοῦτου» (42). Ὁ Adam Smith ἐπιθυμοῦσε νὰ εὔρῃ τὰς λεπτομερείας τῶν ἀρχαιοτέρων πολιτισμῶν, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ Αἰγυπτιαλογία εὐρίσκετο εἰς τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἐξελιξέως τῆς. Ὡς ἐκ τούτου, ἐκτὸς ἀπὸ ὠρισμένας πεπλανημένας νύξεις, ὀλίγα ἠδύνατο ν' ἀνεύρῃ περὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως

41) Glasgow Lectures, σελ. 56.

42) Ἔκδ. Cannan, I, 377.

της Ἀρχαίας Αἰγύπτου. Πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀρχαιολογίας αἱ πληροφορίες αἰτίνες ἀνεφέροντο εἰς ποιμενικὰς καὶ θηρευτικὰς καταστάσεις ἦσαν ἰσχναὶ καὶ ἀναξιόπιστοι. Δὲν εἶναι δυνατόν ὅμως παρά νὰ θαυμάσῃ τις τὴν ἐπιμονὴν μὲ τὴν ὁποίαν αἱ πληροφορίες αὐταὶ ἀνεζητήθησαν εἰς τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν, εἰς ἱστορίας καὶ ταξίδια. Ἐντεῦθεν προήλθον αἱ ἀναφοραὶ εἰς τὴν Ἀβυσσηνίαν, τὰς Ἀμερικανικὰς Ἰνδίας, τὴν Ἀραβίαν, Βραζιλίαν, Κίναν, τοὺς Ὀττεντότους, Οὐννους, Μογγόλους, τὴν Νέαν Γρανάδαν, Παραγουάνη, Σκυθίαν, Σιβηρίαν, Ταρταρίαν καὶ Γιουκατάνην. Ἡ μεγάλη σημασία τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, διὰ τὸν Adam Smith, ἦτο ὅτι τοῦ ἐδημιούργησεν μίαν ἀφετηρίαν ἀπὸ ἱστορικὰ δοκουμένα. Εἰς δευτέραν μοῖραν, ὅπως ἤδη ἀνεφέραμεν, διεπίστωσεν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος τὴν ὁποίαν θὰ ἐδικαιολογήσῃ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας δὲν ἐπετεύχθη. Ἰσχυρίσθη, ὅτι τοῦτο ὤφειλετο εἰς λάθη τῆς δημοσίας πολιτικῆς (43). Τέλος, αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς ὑπολειπομένας νύξεις διὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον λαμβάνουν χώραν εἰς περιπτώσει ὅπου ὠρισμένα ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν καιρὸν τὸν ὁποῖον ὁ Adam Smith ἔγραψεν, ἀναλύονται μὲ περισσοτέρας λεπτομερείας.

Αἱ δυσκολαὶ τὰς ὁποίας συνήντα περιγράφων μίαν ἀρχαιοτάτην περίοδον, ζωηρῶς καταφαίνονται εἰς μίαν σύγκρισιν τὴν ὁποίαν ἐπιχειρεῖ μεταξὺ τῶν ἡρώων τοῦ Ὀσσιανοῦ καὶ τοῦ Ὀμήρου. «Ὁ Ὀσσιανὸς πλήρως περιγράφει τὰ ἀνδραγαθήματα ἑνὸς ἔθνους κυνηγῶν, ἐνῶ ὁ Ὀμηρὸς ζωγραφίζει τὰς πράξεις δύο ἔθνων, τὰ ὁποῖα μολονότι πολὺ ἀπειχον τοῦ νὰ εἶναι πολιτισμένα, ἐν τούτοις πολὺ εἶχον προχωρήσει πέραν τῶν ποιμενικῶν χρόνων» (44). Ἡ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων περιγράφεται εἰς τὸ προαναφερθὲν χωρίον ὡς πολὺ ὀλιγον προηγμένη. Εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ James Macpherson φημισμένα μεταφράσεις τοῦ Ὀσσιανοῦ (Fragments of Ancient Poetry, 1760· Fingal, 1762 καὶ Temora, 1763) περιέχουν πολλὰς νύξεις διὰ τὰς ἀσχολίας κυνηγίων ἐλάφων καὶ κάπρων κατὰ τὰ διαλείμματα ἐκστρατειῶν πολεμικοῦ χαρακτήρος. Οὕτω, ὁ Duchonnet τραγουδεῖ «Ἀπὸ τὸν λόφον ἐπέστρεψα, ὦ Μορνα, ἀπὸ τὸν λόφον τῆς ταχυπόδου ἐλάφου. Τρεῖς ἐφόνευσα μὲ τὸ

43) Lectures σελ. 222—236· Προσχέδιον σελ. 251—256· ἔκδ. Cannan, I, σελ. 341—391.

44) Προσχέδιον, σελ. 342.

τόξον μου. Τρεῖς μὲ τοὺς ἀσθμαίνοντας κύνας μου. Κόρη τοῦ Cormac - Cabre σ' ἀγαπῶ ὡς τὴν ψυχὴν μου. Ἐφόνευσα μιαν ἔλαφον δι' ἐσέ. Ὑψηλὴ ἦτο ἡ κλαδῶδης κεφαλὴ της καὶ ταχεῖς οἱ πόδες της ὡς ὁ ἄνεμος» (45). Ὁ Adam Smith ἰσχυρίσθη, ὅτι οἱ κυνηγοὶ σπανίως ἠδύναντο νὰ συνοθροίσουν διὰ πόλεμον περισσοτέρους τῶν 200 ἢ 300 ἀνδρῶν (46)· ὁ Macphersons ὁμῶς τραγουδᾷ τὸ Connaid ὡς «ἀρχηγὸν 1000 ἀσπίδων» (47). Τὸ ἄρμα τοῦ Cuchullin, συρόμενον ἀπὸ ἀτίθασα ἄλογα «τῶν ὁποίων ὁ θόρυβος ὁμοιάζει μὲ τὸ σύριγμα τοῦ χειμερινοῦ ἀνέμου εἰς τὸν χιονοσκεπῆ Gomal» (48) δὲν συνδέεται μὲ τὴν θηρευτικὴν περίοδον. Ἡ ἐργασία τοῦ Macpherson δὲν ἐνεφανίσθη ἐγκαίρως διὰ νὰ χρησιμοποιοθῆ εἰς τὸ χειρόγραφον τῶν Lectures. Πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὸ *Προσχέδιον*. Διὰ τὰς προαναφερθείσας αἰτίας καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τὰς περὶ τὴν ἀθθενικότητα τῆς μεταφράσεως τοῦ Macpherson γεννηθείσας ἀμφιβολίας, ὁ Adam Smith ἐνῶ περιέλαβεν εἰς τὸ Wealth of Nations τὸ πρῶτον τμήμα τῆς παραγράφου τὸ περιέχον τὴν νύξιν διὰ τὸν Ὀσσιανόν, περιέκοψεν τὸ μέρος τοῦτο (49).

45) Fragments, 2a ἔκδ. 1760, σελ. 70.

46) Lectures, σελ. 20 ἔκδ. Cannan, II, σελ. 187.

47) Fragments, σελ. 60.

48) Fingal, σελ. 11, 12.

49) Σημ. τ. Μ. Ὁ James Macpherson, Σκώτος λογοτέχνης (1736—1796) ἐδημοσίευσεν τῷ 1760 κατὰ συμβουλήν τοῦ Blair καὶ τοῦ Carlyle τὸ «Fragments of Ancient Poetry» τὸ ὁποῖον συνεπλήρωσεν ἀργότερον διὰ τῶν Fingal (1762) καὶ Temora (1763).

Τὰ ἔργα ταῦτα, κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Macpherson, ἦσαν μεταφράσεις εἰς τὴν ἀγγλικὴν ποιημάτων τοῦ Ossian, Σκώτου βάρδου τοῦ 7' αἰῶνος υἱοῦ τοῦ βασιλέως Fingal, γραμμένων εἰς ἀρχαίαν γαελικὴν. Κληθεῖς ὁμῶς ὁ Macpherson νὰ παρουσιάσῃ τὸ πρωτότυπον ἀπέφυγε νὰ πράξῃ τοῦτο. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ πρόβλημα περὶ τῆς ἀθθενικότητος τῶν ποιημάτων τούτων παρέμεινεν ἄλυτον. Τινὲς ἰσχυρίσθησαν, ὅτι τὰ ποιήματα ταῦτα ἦσαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Macpherson. ἀπέδωσεν δὲ αὐτὰ εἰς τὸν Ὀσσιανόν διὰ νὰ δημιουργήσῃ θόρυβον. Ἄλλοι, μὴ παριδεχόμενοι τὸν Macpherson ἄξιον διὰ τοιοῦτον ἔργον, ἰσχυρίσθησαν, ὅτι οὗτος ἐπεξεργάσθη παλαιὰ λαϊκὰ γαελικὰ ἄσματα τῆς Σκωτίας. Τέλος, ἄλλοι ὑπεστήριξαν, ὅτι μερικά ἀποσπάσματα εἶναι πράγματι παλαιοῦ τινος ποιητοῦ Ὀσσιανοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν ἀποσπασμάτων τούτων συνεπλήρωσεν ὁ Macpherson τὸ ὅλον ἔργον. Ὅπως ὁμῶς καὶ ἐὰν ἔχουν τὰ πράγματα, τὰ ἄσματα αὐτὰ, ἐκφράζοντα πρωτόγονα ἀλλ' ἰσχυρὰ συναισθήματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν φύσιν, ἔσχον μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς λογοτεχνίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὰ Fingal καὶ Temora μετεφράσθησαν εἰς τὰς κυριωτέρας εὐρωπαϊκὰς

Ὁ Adam Smith δὲν ἠθουήθη νὰ ἐξεύρη πολὺ ὑλικὸν ἀφορὸν τὴν Αἴγυπτον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐκείνο τὸ ὁποῖον παραθέτει τὸ ἡρρῶσθη πιθανῶς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς. Τὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα πρῶτα ἐξεπολιτίσθησαν ἦσαν τὰ περιβάλλοντα τὴν Μεσόγειον⁽⁵⁰⁾ καὶ ἐξ αὐτῶν ἡ Αἴγυπτος ἦτο ἡ πρώτη χώρα εἰς τὴν ὁποῖαν «γεωργία καὶ βιοτεχνία προήχθησαν ἀξιολόγως». Τοῦτο ἀπεδόθη εἰς τὸν Νεῖλον⁽⁵¹⁾. «Οἱ Ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι εἶχον μίαν δεισιδαίμονα ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν θάλασσαν» καὶ ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ «δὲν ἦσαν ἐπιφανεῖς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον»⁽⁵²⁾. Ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα νύξις, εἶναι ἡ ἀφορῶσα «ἕναν νόμον τοῦ Σέσωστρη — κατὰ τὸν ὁποῖον πᾶς ἄνθρωπος ὄφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἀσχολίαν τοῦ πατρός του—δοτις δὲν ἀρμόζει καθόλου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ δὲν δύναται νὰ ὑφίσταται ἐπὶ μακρόν. Ἐκαστος ἄνθρωπος λογιζέται εὐτυχῆς νὰ εἶναι κύριος ἀσχέτως τοῦ τί ὁ πατήρ του ἦτο»⁽⁵³⁾. Τὸ χωρίον αὐτὸ δὲν ἐπανελήφθη εἰς τὸ *Προσχέδιον*, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ὅτι τοῦτο ἦτο μία ἀναθεώρησις τῶν Lectures. Φαίνεται, ὅτι ὁ Adam Smith εἶχεν μερικὰς ἀμφιβολίας διὰ τὴν χρησιμότητά του εἰς μίαν ἀνάπτυξιν τοῦ Καταμερισμοῦ τῆς Ἐργασίας, ἐφ' ὅσον εἶχεν τὴν σταθεράν πεποιθήσιν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὀλίγον μόνον διέφερον ἐκ φυσικῶν χαρισμάτων, τῶν διαφορῶν ἀναφαινομένων κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν των. Ἡ ἄποψις αὕτη ἐμφανιζομένη εἰς ἕνα τμήμα τῶν Edinburg Lectures, ἐπανεμφανίσθη καὶ ἐσυνελίσθη εἰς τὰς Glasgow Lectures, εἰς τὸ *Προσχέδιον* καὶ εἰς τὸ *Wealth of Nations*⁽⁵⁴⁾. Εἰς τὸ *Wealth of Na-*

γλώσσας. Εἰς τὴν γερμανικὴν μέρος τούτων μετέφρασεν ὁ Γκαϊτε, εἰς τὴν ἰταλικὴν ὁ Τσεζαρότι, εἰς τὴν γαλλικὴν ὁ Λε Τουρνέ κλπ. ὁ Γκραύι καὶ ἀργότερον ὁ Κόλριτζ καὶ ὁ Βύρων διελάλησαν τὴν γοητείαν ποὺ ἐδοκίμασαν, ὁ Γκαϊτε καὶ ὁ Σίλλερ ἐπηρεάσθησαν εἰς μὲγαν βαθμὸν καὶ ὁ γαλλικὸς ρωμαντισμὸς τὰ ἐμιμήθη.

50) Ἐκδ. Cannan, I, σελ. 21.

51) Edinburg Lectures εἰς Scott, σελ. 285 ἔκδ. Cannan, I, σελ. 22, II, σελ. 179.

52) Ἐκδ. Cannan, I σελ. 317.

53) Lectures, σελ. 168. Τὸ κῆρος τῆς περικοπῆς αὐτῆς, τῆς ἀφορώσης τὸν μυθικὸν βασιλεῖα, δὲν ἐξηκριβώθη. Δυνατὸν νὰ προῆλθεν ἀπὸ κείμενα τοῦ Ἡρόδου καὶ τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. Εἰς τὸν πρῶτον (II, 37) ἀναφέρεται, ὅτι ὅταν εἰς ἰσχυρὸς ἀποθνήσκῃ τὸν διαδέχεται ὁ υἱὸς του. Εἰς τὸν τελευταῖον (I, 73, 74), ὑπάρχει ἕν χωρίον τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐνεσωματώθη εἰς τὸ *Wealth of Nations*, II, σελ. 179 ὁ Σέσωστρης ὅμως δὲν ἀναφέρεται.

54) Ἴδε Scott σελ. 379 Ἐκδ. Glasgow Lectures, σελ. 170 Ἐκδ. Προσχέδιον σελ. 341, 342 ἔκδ. Cannan, I, σελ. 17.

tiops ἢ ἀναφορὰ εἰς κληρονομικὰς ἀσχολίας ἐχρησιμοποιήθη δύο φο-
ράς : Πρῶτον μὲν, διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν κανονι-
σμῶν τῆς Πολιτείας ἐπὶ τῆς συμπίεσεως τῶν μισθῶν (εἰς τὸ μέρος
τοῦτο λέγει : «ἡ πολιτικὴ θ' ὤφειλε νὰ εἶναι τόσον βιαία ὡς ἡ πολιτικὴ
τοῦ Indostan καὶ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, ὅπου κάθε ἄνθρωπος περιο-
ρίζετο ἀπὸ μίαν θρησκευτικὴν ἀρχὴν εἰς τὸ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἀσχο-
λίαν τοῦ πατρὸς του καὶ ὑπετίθετο ὅτι διέπραττε τὴν πλέον φοβερὰν
ἱεροσυλίαν ἐὰν τὴν ἀντικαθιστοῦσε μὲ ἄλλην») (55). Δεύτερον δέ, διὰ
νὰ εὕρῃ κατὰ πόσον ἡ πολιτικὴ τῆς Αἰγύπτου ἐπροστάτευεν, τὴν
γεωργίαν. Δεικνύεται πῶς τὸ γένος τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἐργα-
τῶν των, ἐτάσσετο ὑπεράνω οἰωνδῆποτε ἐμπόρων καὶ βιοτεχνῶν.
Διὰ τὴν Ὀμηρικὴν περίοδον ὁ Adam Smith εὕρεν περισσότερα
τεκμήρια. Ὅπως ἤδη ἀνεφέρθη, ἐχαρακτήρησεν τὴν κατάστασιν αὐτὴν
ὡς μόνις ἀναδυθεῖσαν ἀπὸ τοὺς ποιμενικοὺς χρόνους (56). Τὰ κτήνη
ἀπετέλουν τὸ μέτρον τῆς ἀξίας· οὕτω, ἡ πανοπλία τοῦ μὲν Γλαύκου
ἐκόστιζεν 100 βόες τοῦ δὲ Διομήδους 9. Γενικῶς, τὸ μέτρον τῆς ἀξίας
κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν περιγράφεται ὅτι ἀπετελεῖτο ἀπὸ βόες
καὶ πρόβατα. (57) Ἡ κυρία ἰδιοκτησία συνίστατο εἰς κτήνη καὶ οἱ περισ-
σότεροι ἀπὸ τοὺς εἰς τὴν *Ἰλιάδα* περιγραφομένους ἀγῶνας ἦσαν συν-
δεδεμένοι μὲ αὐτά (58). Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἕνας ἔμπορος ἐλογι-
ζετο «μισητὸς καὶ εὐκαταφρόνητος», καὶ ὁ Adam Smith ἀναφέρει, ὅτι
ὁ Ὀδυσσεὺς προσεβάλετο μὲν ὅταν ἠρωτᾶτο ἐὰν ἦτο ἔμπορος,
ἐκολακεύετο δὲ ὅταν τὸν ἀποκαλοῦσαν πειρατὴν (59). Ὁ βασι-
λεὺς ἦτο ὁ μεγαλύτερος ἰδιοκτῆτης γαιῶν. Οἱ ὑπήκοοι δὲν προ-
σέφερον τίποτε εἰς αὐτόν, ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως ποῦ τοῦ ἐζή-
τουν προστασίαν δι' ἄδικον προερχόμενον ἀπὸ συμπολίτην των.
Τοῦτο ἐπιρρωνύεται ἀπὸ τὴν προσφορὰν τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸς
τὸν Ἀχιλλεῖα—γενομένης χάριν ἐξασφαλίσεως τῆς φιλίας του — τῆς
κυριαρχίας ἐπὶ ἑπτὰ πόλεων, ὅπου, συμφῶνως μὲ τὸν Adam Smith,
τὸ μόνον κέρδος θὰ ἦτο τὰ δῶρα διὰ τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι θὰ τὸν
ἐτίμων. Σημειώνεται, ὅτι ὄλα αὐτὰ εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα μίαν φθο-
ρὰν τῆς δικαιοσύνης (60).

55) *Εκδ. Cannan, I, σελ. 64.

56) Scott, σελ. 342· ἔκδ. Cannan, II, σελ. 709.

57) Lectures σελ. 183· ἔκδ. Cannan, I, σελ. 25.

58) Lectures, σελ. 22.

59) Lectures, σελ. 233.

60) *Εκδ. Cannan, II, σελ. 209.

Ἄφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἀντίδρασις τῆς πολιτικῆς εἰς τὰς οἰκονομικὰς καταστάσεις κατέστη ἀναγκαία εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Adam Smith· οὗτος ἐσκιαγράφησεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ ἔκθεσις αὕτη εὐρίσκεται ἐν μέρει εἰς τὰς Glasgow Lectures. Ὅταν ἡ γῆ κατέστη κατάλληλος διὰ καλλιέργειαν, ὁ πλοῦτος ὁ ὁποῖος θὰ ἐπακολουθοῦσε ἦτο ἕνας πειρασμὸς διὰ τὰς γειτονικὰς φυλάς. Ἡ Ἀττικὴ ἦτο φυσικῶς ὑπερασπισμένη, οὔσα περικλεισμένη ἀπὸ τὰς τρεῖς πλευρᾶς ἀπὸ θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὴν ὑπολοιπομένην πλευρὰν ἀπὸ ὑψηλὰ ὄρη. Ὁ μυθικὸς Θησεὺς συνδέεται μὲ τὴν ὀχύρωσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὅταν ἡ ζωὴ εἰς τὰς πόλεις ἐτακτοποιήθη, οἱ ἀρχηγοὶ ἤρχισαν νὰ χάνουν τὴν δυνάμιν των καὶ ἡ κυβέρνησις ἔτεινε νὰ καταστῆ δημοκρατικὴ. Τοιοῦτοτρόπως ὑπῆρχε μία ἀριστοκρατία, διότι ἡ ἐργασία ἐξετελεῖτο ἀπὸ δούλους καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ ἐλεύθεροὶ ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ὑπηρετοῦν τὰς δημοσίας συνελεύσεις. Ὁ Σόλων ἐκέλευεν, ὅτι οὐδὲν μέλος ἐκ τῶν τεσσάρων κατωτέρων τάξεων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἐδιαιροῦντο, ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ὡς ἄρχων· ἀργότερον ὁ περιορισμὸς οὗτος ἤρθη καὶ ἡ κυβέρνησις κατέστη δημοκρατικὴ⁽⁶¹⁾.

Ἡ δουλεία—ἀρχαιοτέρα καὶ νεωτέρα—καταλαμβάνει ἕνα ἀξιόλογον τμήμα εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ Adam Smith. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο περισσότερον αὐστηρὰ ἢ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους⁽⁶²⁾. Οἱ δοῦλοι ἐχρησιμοποιοῦντο ὅσον εἰς τὴν βιοτεχνίαν ὅσον καὶ εἰς ἄλλας ἀπασχολήσεις. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀτράκτου εἰς τὸν πρωτόγονον χειρόμυλον ἀποδίδεται «εἰς δυστυχήν δοῦλον καταδικασμένον ν' ἀλέθῃ σῖτον μεταξύ δύο λίθων, μὲ μόνην τὴν δυνάμιν τῶν βραχιόνων του»⁽⁶³⁾. Τ' ἀνωτέρω φαίνονται εὐρισκόμενα ἐν ἀντιθέσει μὲ τ' ἀλλαχοῦ γραφόμενα, ὅτι οἱ δοῦλοι σπανιώτατα εἶναι ἐφευρετικοί⁽⁶⁴⁾.

Ὁ Adam Smith εἶναι προσεκτικὸς εἰς τὸ νὰ σημειώσῃ, ὅτι ὁ Καταμερισμὸς τῆς Ἔργασίας δὲν ἐξελίχθη περαιτέρω πολὺ. «Ἡ μαθήτευσις ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἀρχαίους», λέγει καὶ προσθέτει, ὅτι δὲν ἐγνώριζεν οὐδεμίαν λέξιν Ἑλληνικὴν ἔχουσαν τὴν ἔννοιαν ταύτην, λέγων «Θὰ ἠδυνάμην, πιστεύω, νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι δὲν ὑπάρχει

61) Lectures, σελ. 22—25.

62) *Eκδ. Cannan, I, σελ. 363.

63) Lectures, σελ. 167· Προσχέδιον, σελ. 337.

64) Lectures, II, σελ. 264.

οὐδεμία» (65). "Ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἐξειδικευσιν τῆς γνώσεως, «ὁ νόμος οὐδέποτε ἔγινεν ἐπιστήμη εἰς οὐρανὴν ποτε δημοκρατίαν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος» (66). Οἱ πρῶτοι κάτοικοι ἦσαν οἱ ἰδιοκτῆται τῆς γῆς καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πηγῆς παρήγετο τὸ δημόσιον εἰσόδημα (67).

Αἱ διάφοροι αὐταὶ σκέψεις ὠδήγησαν εἰς δεύτερον στάδιον τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Adam Smith, τὴν στηριζομένην ἐπὶ Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας. Ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ Καταμερισμὸς τῆς Ἔργασίας θά ἔδει νὰ ἐπιφέρῃ πολὺ μεγαλυτέραν οἰκονομικὴν πρόοδον. Τὰ ἦθη καὶ αἱ συνήθειαι τὰ ὁποῖα εἰσῆχθησαν ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων, ἠμπόδισαν τὴν πρόοδον καὶ ἐνίοτε ἐπέφερον ὀπισθοδρομήσιν (68). Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γεωργίαν ἡ μέθοδος καλλιέργειας διὰ δούλων εἶχεν τὸ ἀνωτέρω ἀποτέλεσμα. Ἡ παραγωγή τῆς γῆς ἦτο ἰσχνή — ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω σύστημα — ἐνῶ αἱ δαπάναι ἦσαν μεγάλαι (69). "Ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἐργασίαν τῶν δούλων, ἥτις φαίνεται νὰ στοιχίζει μόνον τὴν συντήρησίν της, εἶναι ἡ δαπανηρωτέρα πάσης ἄλλης. Ὁ δούλος «δὲν δύναται νὰ ἔχη ἄλλο ἐνδιαφέρον, εἰμὴ πῶς νὰ τρώγῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον καὶ νὰ ἐργάζεται ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον». Τοῦτο παραδειγματίζεται μὲ τὸν ὑπολογισμὸν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους, οἱ 5000 στρατιῶται οἱ ὁποῖοι ὑπελογίσθησαν ὅτι θά ἐχρειάζοντο διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Πλατωνικῆς δημοκρατίας, μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς ὑπηρέτας των, θά εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ «μῖαν περιοχὴν ἄνευ ὀρίων καὶ γονίμου ὡς αἱ πεδιάδες τῆς Βαβυλώνος» (70). "Ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἐμπόριον, ἡ γεωργία ἐπροτιμᾶτο αὐτοῦ καὶ εἰς μερικὰς πόλεις μάλιστα τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον ἀπηγορεύετο τελείως. Εἰς ἄλλας πόλεις ἡ ἀπασχόλησις τῶν τεχνιτῶν ἢ τῶν χειρονακτῶν ἔθεωρεῖτο ὡς ἔχουσα ὀδυνηρὰς συνεπείας διὰ τὰς φυσικὰς ἰδιότητας τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὸν πόλεμον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς ἐλευθέρους νὰ ἐπιλαμβάνονται τοιούτων ἀσχολιῶν (71). "Ὅταν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπέμειναν νὰ εἰσάγουν χρυσοῦν καὶ ἄργυρον, «τὰ μέταλλα αὐτὰ ἐκρήμνησαν ὄλους τοὺς φραγμοὺς

65) Lectures, I, σελ. 121.

66) Lectures, II, σελ. 264.

67) Lectures, I, σελ. 371, II, σελ. 306.

68) Lectures, I, σελ. 359.

69) Προσχέδιον, σελ. 353

70) Ἐκδ. Cannan, I, σελ. 364.

71) Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 181.

τούς οποίους οί νόμοι τοῦ Λυκούργου εἶχον ἐναντιώσει εἰς τὴν εἰσοδόν των εἰς τὴν Λακεδαιμονίαν» (72).

Τέλος, ὑπῆρχον ὠρισμένα τμήματα τῆς ἐργασίας τοῦ Adam Smith τὰ ὁποία οἷτος ἐξήτασε ἀναλυτικῶς, εἴτε διότι περιελάμβανον ἕνα πρόβλημα ὑψίστου ἐνδιαφέροντος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, εἴτι διότι ἐνδιαφέρετο αὐτός προσωπικῶς. "Ἐν ἀπὸ αὐτὰ ἦτο ἡ Ἀγωγή, διὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει εἰς τὸ Wealth of Nations ἡ συζήτησις ἐάν θὰ θὰ ἔπρεπε νὰ διευθύνεται ἀπὸ τὴν φροντίδα τῆς Πολιτείας ἢ ὄχι. Ἀρχίζει διαπιστώνων, ὅτι «αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἱκανότητες τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, προθύμως θὰ ὁμολογεῖτο ὅτι ἦσαν τουλάχιστον ἴσαι μὲ αὐτὰς οἰουμένητε νεώτερου ἔθνους. Ἡ γνώμη μας ἴσως εἶναι, ὅτι τὰς ὑπερέβαινον» (73). Ἐκτὸς τῆς στρατιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ Πολιτεία δὲν ὑφίστατο οὐδεμίαν ἄλλην τακτικὴν δαπάνην. Αὐτὸ ἀφίετο εἰς τοὺς ἰδιώτας. Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν δοῦλοι, ἐλευθερωθέντες ἄνθρωποι καὶ οἱ πτωχότεροι τῶν πολιτῶν «κάμνοντες ἐν ἐμπόριον διδασκαλίας ἐπὶ μισθῶσε» (74). Ἐξαιρουμένων τῶν ποιητῶν, μερικῶν ρητόρων καὶ ἱστορικῶν, οἱ περισσότεροι ἐπιφανεῖς τῶν γραμμάτων ἄνθρωποι ἦσαν διδάσκαλοι. Τὰ κέρδη των ἦσαν πολὺ μεγάλα. Ὁ Ἰσοκράτης ἐκέρδιζεν μὲ ἐκάστην σειρὰν τῶν παραδόσεών του 3000 μνᾶς ἢ £ 3.333.6.8. Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τοῦ Γοργία, τοῦ Ἰππία καὶ τοῦ Πρωταγόρα παρεστάθη ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς ὑπέροχος, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐπίδειξιν. Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἀναφέρεται, ὅτι προσέφερον τὸν ἀνδριάντα του ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν. «Δὲν πρέπε νὰ ὑποθέσωμεν νομίζω», σχολιάζει ὁ Adam Smith «ὅτι ἦτο τόσοσιν μεγάλος ὅσον τὸ προτότυπον» (75).

Εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρετανίαν, ἐπὶ δύο γενεὰς πρὸ τοῦ Adam Smith, ἐγένετο συζήτησις ἐάν ἢ ἀπὸ ξηρᾶς ὑπεράσπισις τῆς χώρας θὰ ἀνελαμβάνετο ἀπὸ μίαν πολιτοφυλακὴν ἢ ἀπὸ ἕναν μόνιμον στρατόν. Ἐκθέτων τὰς ἀπόψεις τους, ἐπικαλεῖται τὴν ἱστορίαν, ἀρχόμενος μὲ αὐτὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ στρατιωτικὴ ἐκπαιδεύσις εἰς τὸ γυμνάσιον ἦτο ὑποχρεωτικὴ διὰ τοὺς πολίτας εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις (76). Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, κάθε Ἀθηναῖος πολίτης

72) *Ἐκδ. Cannan, I, 402—403.

73) *Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 265.

74) *Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 263.

75) *Ἐκδ. Cannan, I, σελ. 185.

76) *Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 191, 271.

ἐπήγαινεν εἰς τὸν πόλεμον μὲ ἰδικά του ἔξοδα (77). Εἰς τὴν μάχην τῆς Χαιρωνίας οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ παρατάξουν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μέγαλον ἀριθμὸν ἀνδρῶν, ἐπειδὴ ὄλα τὰ ἐπαγγέλματα διεξήγοντο ἀπὸ δούλους (78). Μετὰ τὴν τελειοποίησιν τῶν τεχνῶν, ὁ ἀριθμὸς ὑπεβιβάσθη κατὰ δύο τρίτα. Κατὰ τὸν δεύτερον Περσικὸν πόλεμον, ὁ στρατὸς τῶν πολιτῶν ἐνισχύθη μὲ μισθοφόρους (79). Ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολέμων εἰς τοὺς ὁποίους περιεπλέχθη, ἐσχημάτισεν ἕναν ἀπὸ τοὺς πρώτους μόνιμους στρατοὺς διὰ τὸν ὁποῖον ὑπάρχει σαφῆς τις ὑπολογισμὸς. «Ἡ πῖωσις τῶν Ἑλληνικῶν δημοκρατιῶν καὶ τῆς Περσικῆς αὐτοκρατορίας ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀκαριαμαχίτου ἀνωτερότητος τὴν ὁποίαν ἕνας μόνιμος στρατὸς παρουσίαζεν ἐπὶ οἰασθῆποτε μορφῆς πολιτοφυλακῆς. Εἶναι ἡ πρώτη ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐπαναστάσεις εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, διὰ τὴν ὁποίαν ἔχομεν σαφῆ γνῶσιν» (80).

Τὸ πρόβλημα τῶν ἀποικίων εἶχεν ἐξελιχθεῖ εἰς ἓν πολὺ λογομαχικὸν θέμα κατὰ τὴν ἐποχὴν πού ὁ Adam Smith ἐτοίμαζεν τὸ *Wealth of Nations* πρὸς δημοσίευσιν. Τὸ ἔργον τοῦτο, περιεῖχεν τὴν Ἐμποροκρατικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐλέγχου τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὴν μητρόπολιν καὶ τοῦ προβλήματος τῆς φορολογίας. Ὅταν ἡ ἀντίστασις ἤρχισεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν, τὸ πρόβλημα ἐγένετο κατεπεῖγον διὰ τὴν Βρεττανίαν. Ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ πολιτικὰ γεγονότα ἀποσποῦσαν τὸ ἐνδιαφέρον του, ὁ Adam Smith ἀνεφέρετο εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων γενομένην ἀποίκησιν, εἰς τὰς *Glasgow Lectures* (81) καὶ εἰς τὸ «*Essay on Astronomy*»—ἡ συγγραφὴ τοῦ ὁποίου χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐποχὴν πού εὐρίσκετο εἰς Glasgow—ὑπάρχει ἕνας κατάλογος διακεκριμένων ἀνθρώπων οἵτινες ἀνήκον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀποικίας ἢ τὰς νήσους των, ὁ ὁποῖος περιέχει τοὺς Ὀμηρον, Ἀρχίλοχον, Στεσίχορον, Σιμωνίδην, Σαπφῶ, Ἀνακρέοντα μεταξὺ τῶν ποιητῶν καὶ τὸν Θαλῆν καὶ τὸν Πρωταγόραν μεταξὺ τῶν φιλοσόφων (82). Τῷ 1767 τὸν εὐρίσκομεν νὰ γράφῃ εἰς τὸν λόρδον Shelburne, τὸν

77) Lectures, σελ. 238· ἔκδ. Cannan, II, σελ. 189.

78) Lectures, σελ. 27.

79) Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 190.

80) Lectures, σελ. 28· ἔκδ. Cannan, II, σελ. 196.

81) Lectures, σελ. 99, 226, 274.

82) Essays, 1775, σελ. 27· ἔκδ. Cannan, II, σελ. 781.

ἀδελφὸν ἑνὸς τῶν παλαιότερων του σπουδαστῶν, περὶ τῆς σχέσεως τῶν Ρωμαϊκῶν ἀποικίων πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ σημειοῖ, ὅτι αὐταὶ πολὺ συχνὰ ἔστασιάζον (83). Εἰς τὸ *Wealth of Nations* ἐξηγεῖ τὴν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην ἣτις ὠδήγησεν εἰς τὴν σύστασιν τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικίων, γενομένης διὰ τῆς πιέσεως τοῦ πληθυσμοῦ, λόγῳ τῆς ἀναλήψεως τῆς συντηρήσεως ὑπὸ τῆς μητροπόλεως· δίδει ἐπίσης ἕναν κατάλογον τῶν κυριωτέρων ἀποικίων, ἀναφέρων καὶ τὰ τῆς γενέσεώς των. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰς ἐπροώδευσαν πολὺ ταχέως, ὅσον ἀφορᾷ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σπουδαιότητά των; καὶ ἐξεπέρασαν τὰς μητέρας χώρας των. Ἡ μητρόπολις ἐθεώρει τὴν ἀποκίαν τῆς ὡς ἕν χειραφετημένον τέκνον «τὸ ὁποῖον ἐρρῦθμιζε τὴν μορφήν τῆς κυβερνήσεώς του, ἀπεφάσιζεν περὶ τῶν ἰδικῶν του νόμων, ἐξέλεγεν τοὺς ἰδικούς του ἄρχοντας καὶ ἔκαμεν εἰρήνην καὶ πόλεμον μὲ τοὺς γείτονάς του, ὡς μίᾳ ἀνεξάρτητος πόλις, ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως ἢ τῆς συγκαταθέσεως τῆς μητροπόλεως» (84).

Ὁ Adam Smith προσέβλεπεν εἰς τὸ ἀποικιακὸν πρόβλημα ὑπὸ τρία—ἐν σχέσει εὐρισκόμενα—πρίσματα: τὸ ἐμπορικόν, τὸ οἰκονομικόν καὶ τὸ πολιτικόν. Εἰς τὴν ἐνδελεχῆ ἐξέτασιν τῆς σχέσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν πόλεων τοῦ καιροῦ του πρὸς τὰς ἀποικίας των, ἀναφέρει λεπτομερῶς τοὺς διαφόρους περιορισμοὺς οἵτινες ἐπεβάλλοντο ἐπὶ τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὰς Μητροπόλεις (85). Διὰ τῆς διακρίσεως μεταξὺ «ρυθμιζομένων» καὶ «οὐχὶ ρυθμιζομένων» ἐμπορευμάτων τῶν Βρετανικῶν ἀποικίων, τὸ ἐμπόριον τῶν τελευταίων ὑπὸ τῶν ἀποίκων ἦτο τελείως ἀνεξέλεγκτον· εἰς τὸ πεδῖον αὐτό, ὁ Adam Smith περιγράφει τὴν Βρετανικὴν πολιτικὴν ὡς τὴν πλέον φιλελευθέραν παντὸς ἄλλου Εὐρωπαϊκοῦ ἔθνους. Μολονότι ὁ ἔλεγχος ἦτο μικρότερος ἀπὸ ἀλλαχοῦ, προσέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὡς εἰς κακὸν καὶ εἶναι φανερόν ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐμπόριον ἐθεώρει τὴν θέσιν τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικίων ἀνωτέραν τῆς τῶν Βρετανικῶν—«τὸ νὰ ἐμποδίσωμεν ἕναν μεγάλον λαόν, ὁπωσδήποτε, νὰ κάμνη ὀτιδήποτε ἡμπορεῖ εἰς κάθε μέρος τῆς παραγωγῆς του, ἢ νὰ διαθέτῃ τὰ *stock* του καὶ τὴν βιομηχανίαν του κατὰ τρόπον τὸν ὁποῖον οὗτος

83) RAE: *Life of Adam Smith*, σελ. 236.

84) Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 60, 68.

85) Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 78—82.

κρίνει ως προσφορώτερον δι' ἑαυτόν, εἶναι μία καταφανῆς παρά-
βασις τῶν πλέον ἱερῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνθρωπότητος» (86). "Ὅτι
ἀλλαχοῦ ἔγραψεν περὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ κόστους τῆς ὑπερασπί-
σεως (87) καὶ τῶν πλεονεκτημάτων ἑνὸς μονίμου στρατοῦ, ἐδικαιο-
λόγει μίαν ἀπόκλισιν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν πρακτικὴν εἰς τὸ πεδίον
τουτοῦ. Αἱ Βρεττανικαὶ ἀποικίαι ἐπροστατεύοντο ἀπὸ τὴν Μητρόπο-
λιν. Συμφώνως τῷ Adam Smith, ἐκ τῶν δύο τελευταίων πολέμων
εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Βρεττανία περιεπλέχθη, ὁ εἷς ἦτο ὀλοσχερῶς καὶ
ὁ ἕτερος κυρίως χάριν τῶν ἀποικίων. Οἱ πόλεμοι οὗτοι ἐδιπλασίασαν
τὸ ἔθνικόν χρέος, καὶ προσθέτει μὲ ἀιοιοδοξίαν : «ἄνευ τῶν πολέμων
αὐτῶν τὸ χρέος θὰ ἠδύνατο καὶ πιθανῶς θὰ εἶχεν μέχρι σήμερον
τελειῶς ἐξοφληθῆ» (88). Ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς περισσοτέρους τοῦ και-
ροῦ του, οἱ ὁποῖοι ἐσυζητοῦν τὴν προστριβὴν μὲ τὰς Ἀμερικανικὰς
ἀποικίας, ὁ Adam Smith ἐθεώρει τὴν σχέσιν τῆς Βρεττανίας καὶ
ἄλλων τῶν ἀποικίων τῆς ὡς ἓν ἐνιαῖον ζήτημα. Κατὰ τὴν ἄποψιν του,
ἡ ὑπάρχουσα κατάστασις ἦτο τελειῶς ἀστήρικτος. Ὑπῆρχον μόνον
δύο τινά. Ἡ τὸ Ἑλληνικὸν προηγούμενον, ὅπου ἡ ἀποικία ἔκαμνεν
εἰρήνην καὶ πόλεμον σάν μιὰ ἀνεξάρτητος Πολιτεία, ἢ ἡ ὀργάνωσις
Αὐτοκρατορικῆς ὑπερασπίσεως. Τὸ τελευταῖον θὰ ἀνήκει συνδρομὴν
πρὸς ὑπεράσπισιν ἀπὸ ἕκαστον μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐνα-
πτύσσει διάφορα σχέδια διὰ τῶν ὁποίων τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπι-
τευχθῆ. Τὸ συνταγματικὸν πρόβλημα τῆς φορολογίας καὶ τῆς ἀντι-
προσωπεύσεως προφανῶς ὑπάρχει ἐπιτακτικὸν εἰς τὴν σκέψιν του.
Σημειῶν, ὅτι «ἡ ἰδέα τῆς ἀντιπροσωπεύσεως ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὴν
ἀρχαίαν ἐποχὴν (89), συνεχίζει «δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἡ ἐλάχιστη πιθα-
νότης ὅτι τὸ Βρεττανικὸν σύνταγμα θὰ θιγῆ ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τῆς
Μεγάλης Βρεττανίας μετὰ τῶν ἀποικίων τῆς. Ἀντιθέτως, τὸ σύν-
ταγμα αὐτὸ θὰ συμπληρωθῆ, φαινόμενον ἀτελὲς ἄνευ τῆς ἐνώσεως
αὐτῆς». Αὐτὴ εἶναι ἡ μορφή τὴν ὁποίαν ὁ Adam Smith προκρίνει. Ἐν
τούτοις τὸ σχέδιον περὶ μιᾶς Μεγαλυτέρας Βρεττανίας δὲν ἦτο παρά
ἐν «χρυσοῦν ὄνειρον». Ἐφθασεν ἡ ὥρα, συνεχίζει ὁ Adam Smith,

86) Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 83.

87) Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 201—202.

88) Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 482.

89) Ἐκδ. Cannan, II, σελ. 123.

δπου οί κυβερνῶντες τήν χώραν ὀφείλουν εἴτε νά τήν πραγματοποιήσουν, εἴτε «νά ἀφυπνίσουν, ἐξ αἰτίας αὐτῆς, τοὺς ἑαυτοὺς των καί νά προσπαθήσουν ν' ἀφυπνίσουν τὸν λαόν»⁹⁰⁾. Οὕτω μολονότι τὸ *Wealth of Nations* τελειώνει πὲ τήν λέξιν «finis», θά ἦτο εἰλικρινέστερον, ἐάν ὀλιγώτερον συμβατικόν, ἐπερατοῦτο μὲ ἓνα μέγαλον ἐρωτηματικόν.

90) Ἐκδ. Cannan. II, σελ. 432—433. Πρβλ. J. S. Nicholson : *Project of Empire* σ. λ. 206—225. J. Mazzei : *Pol. Econ. Internazionale* Ingese, *Prima di Adamo Smith*, 342—346.